МОН УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(УНУ)

Факультет агрономії
Кафедра рослинництва

Допущено до захисту

«____» _____ 2025 р.

Зав. кафедри, к. с.-г. н., доцент

_____ Віталій КРАВЧЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ступеня вищої освіти магістр

ФОРМУВАННЯ ВРОЖАЙНОСТІ ПІД ДІЄЮ ОБРОБКИ ПОСІВІВ ЯЧМЕНЮ ОЗИМОГО РЕГУЛЯТОРОМ РОСТУ В ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ЛІСОСТЕПУ

Виконала: студентка ІІ курсу, групи 21 м-з-а спеціальності 201 Агрономія
ОСІПОВА Алла Анастасіївна

Керівник: КРАВЧЕНКО Віталій, к. с.-г. н., доцент

Умань – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП …….. 3

РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ УРОЖАЙНОСТІ ЯЧМЕНЮ ОЗИМОГО ЗАЛЕЖНО ВІД ВПЛИВУ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ (Огляд літератури) …… 6

РОЗДІЛ 2 УМОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ 18

2.1. Характеристика ґрунту …….. 18

2.2. Погодні умови в роки проведення досліджень ……... 16

2.3. Схема і методика проведення досліджень ……... 20

РОЗДІЛ 3 РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ……. 30

3.1. Морфологія рослин залежно від застосування регуляторів росту ……. 30

3.2. Формування листкової поверхні та чиста продуктивність фотосинтезу сортів ячменю озимого залежно від впливу морфорегуляторів …… 33

3.3. Показники структури врожаю врожайності ячменю озимого залежно від елементів технології вирощування …….. 38

3.4. Урожайність зерна сортів ячменю озимого залежно від застосування морфорегуляторів …….. 42

РОЗДІЛ 4 ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ЯЧМЕНЮ ОЗИМОГО ……... 51

РОЗДІЛ 5 ОХОРОНА ПРАЦІ …….. 56

ВИСНОВКИ …… 63

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …… 65

ВСТУП

Озимий ячмінь є важливою зерновою культурою. Зерно містить 12 % білка, понад 75 % вуглеводів, 2,1 % жиру. До складу білкового комплексу входить більше 20 амінокислот, 8 з них незамінні. В 1 кг зерна міститься 1,2 к.о. і 100 г перетравного протеїну [1]. Зерно має кілька напрямів використання: з нього виготовляється солод для потреб пивоваріння, він є цінною кормовою культурою і складає основу у відгодівлі тварин, зокрема свиней. Окрім цього, ячмінь набирає все більше популярності у раціоні людини через тренди на здорове харчування [2].

Ячмінь озимий має високий потенціал урожайності 8,0-9,0 т/га і більше. Україна стабільно входить в п’ятірку найбільших світових виробників ячменю. Урожайність ячменю озимого за останні 7 років збільшилася з 2,0 т/га до 3,4 т/га, але вона нажаль в два рази нижча, ніж в країнах ЄС. Тому, технологія вирощування ячменю потребує удосконалення для розкриття потенціалу сортів ячменю, захисту урожаю від втрат та підвищення рівня урожайності цієї культури в цілому.

Значний внесок у розробку технології вирощування ячменю озимого зробили вчені О.С. Гораш, С.М. Каленська, Р.І. Климишена, В.М. Гудзенко, С.О. Заєць, серед закордонних науковців D.E. Briggs, G. Moral, M. Moral та ін.

Актуальність досліджень. Ячмінь озимий – важлива кормова і продовольча культура. Виробництво продовольчого та фуражного зерна є ключовим питанням агропромислового комплексу України, що полягає у нарощуванні валових зборів та підвищенні його якості.

Мінливість факторів зовнішнього середовища змушує шукати нові, ефективні підходи у вирощуванні сучасних сортів ячменю озимого. У зв’язку з цим елементи його технології слід диференціювати з урахуванням біологічних особливостей сорту, системи догляду за посівами та агрокліматичних умов зони вирощування.

Розробка інтенсивних технологій за рахунок оптимізації прийомів застосування морфорегуляторів росту забезпечить підвищення реалізації

генетичного потенціалу сучасних сортів ячменю озимого.

Мета і задачі досліджень. Метою кваліфікаційної роботи було дослідити залежності формування врожаю інтенсивних сортів ячменю озимого в умовах Лісостепу західного залежно від морфорегуляторів.

Для досягнення поставленої мети передбачалось вирішення наступних задач:

– дослідити особливості росту і розвитку сортів ячменю озимого за застосування регуляторів росту;

– встановити особливості фотосинтетичної діяльності рослин залежно від впливу морфорегуляторів;

– оцінити кращі комбінації морфорегуляторів на різних за цільовим призначенням сортах ячменю озимого та встановити вплив регуляторів росту й біологічних особливостей сортів на формування елементів структури врожайності;

– встановити вплив регуляторів росту на урожайність сортів ячменю озимого;

– провести оцінку економічної ефективності удосконалених елементів технології вирощування ячменю озимого.

Об'єкт дослідження – процеси росту і розвитку, формування врожайності зерна ячменю озимого залежно від сортових особливостей, морфорегуляторів.

Предмет дослідження: сорти ячменю озимого, морфорегулятори.

Методи дослідження. В роботі використано такі методи досліджень: польовий – спостереження за ростом і розвитком рослин; візуальний – для встановлення фенологічних фаз розвитку ячменю озимого; лабораторний – аналіз вмісту елементів живлення в ґрунті та визначення якості зерна; розрахунково-ваговий – встановлення параметрів елементів структури урожаю і визначення урожайності; розрахунково-порівняльний – визначення економічної ефективності; статистичний – дисперсійний, кореляційний та регресійний.

Наукова новизна наукової роботи полягала у встановленні залежностей застосованих морфорегуляторів на процеси росту і розвитку рослин ячменю озимого, врожайності зерна та його якості.

Уперше: виявлено морфологічні зміни рослин ячменю озимого досліджуваних сортів залежно від морфорегуляторів, що вивчалися; встановлено вплив організованих факторів на індивідуальну продуктивність сортів ячменю озимого залежно від морфорегуляторів; обґрунтовано вплив факторів інтенсифікації на формування урожайності та якості зерна ячменю озимого;

Удосконалено: елементи технології вирощування інтенсивних сортів із застосуванням морфорегуляторів в умовах Лісостепу західного;

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо динаміки росту і розвитку ячменю озимого, фотосинтетичної активності, морфологічних змін та впливу на формування врожайності та якості зерна ячменю озимого залежно від регуляторів росту та сорту.

Особистий внесок здобувача. За темою кваліфікаційної роботи автором проведено аналіз та узагальнено літературні дані, визначено мету та задачі досліджень. Узагальнено, проаналізовано та інтерпретовано отримані експериментальні дані. Сформульовано висновки та пропозиції виробництву.

РОЗДІЛ 1
ФОРМУВАННЯ УРОЖАЙНОСТІ ЯЧМЕНЮ ОЗИМОГО ЗАЛЕЖНО ВІД ВПЛИВУ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ (Огляд літератури)

Сучасне землеробство базується на комплексному підході до формування урожайності сільськогосподарських культур, де вирішальну роль відіграють технологічні елементи вирощування. Для ячменю озимого, як важливої зернової культури, поєднання сортових особливостей із раціональним обробітком ґрунту, удобренням та вологозабезпеченням має вирішальне значення для реалізації його потенціалу продуктивності. Розуміння взаємодії цих чинників дозволяє підвищити ефективність виробництва та забезпечити стабільність урожаїв навіть за умов кліматичних коливань. У цьому контексті важливим є аналіз наукових досліджень, що розкривають вплив окремих елементів технології на урожайність і якість зерна ячменю озимого.

Озимий ячмінь (Hordeum vulgare L.) – важлива зернова культура в Україні. Він менше вимогливий до вологи і холоду, ніж інші зернові: для проростання йому потрібно 48–50% вологи (у пшениці – 55%, у вівса – 65%) [1]. Раннє виходження в трубку дозволяє ячменю озимому використати зимові запаси вологи і навіть в посушливі роки отримувати порівняно високі врожаї [2]. Однак одним із основних обмежувальних факторів є вилягання посівів: зниження стійкості рослин до вилягання призводить до значних втрат урожаю та погіршення якості зерна [3]. Тому, поряд із вибором сорту та строків сівби, на врожайність визначальний вплив мають елементи технології вирощування: сівозміна і попередники, мінеральне живлення, захист посівів та обробіток ґрунту.

Зокрема, сівозміна і попередники визначають рівень поживних речовин та вологи в ґрунті. Використання високопродуктивних попередників (зернобобові, стерньові) створює сприятливі умови для ячменю озимого:

наприклад, вирощування після сої дозволяє накопичити більше вологи і органічної маси в ґрунті [4]. Листя і солома гороху, сою чи люпину після збирання служать мульчею, а коренева система цих бобових покращує структуру ґрунту. У короткоротаційних сівозмінах після сої ґрунт швидко готується до посіву, і ранні дощі затримуються в орному шарі, що сприяє кращій схожості та розвитку сходів ячменю [4]. Натомість пізні або малозабезпечені попередники (ріпак, цукрові буряки, ярі зернові) часто знижують пластичні запаси і ослаблюють посіви озимого ячменю ще до зимівлі, що призводить до зріджених посівів і низької морозостійкості [5]. Таким чином, оптимальна сівозміна (із включенням бобових і стерньових попередників) закономірно підвищує врожайність озимого ячменю за рахунок кращих умов живлення та вологи ґрунту.

Мінеральне живлення відіграє ключову роль у формуванні урожайності ячменю озимого, оскільки він дуже інтенсивно споживає поживні речовини. За врожайності близько 60 ц/га ячмінь озимий забирає з ґрунту приблизно 130–180 кг/га азоту, 60–90 кг/га фосфору і 120–170 кг/га калію [6]. Більше половини необхідного азоту рослина споживає вже до кінця кущення, максимум споживання припадає на фазу від кущення до виходу в трубку [7]. Відтак ефективне удобрення азотом (осіннє підживлення і весняний тижневий старт) істотно впливає на щільність продуктивних стебел і майбутній урожай [7][8]. Фосфорне живлення особливо важливе на початкових етапах вегетації (перші 4–5 тижнів) для розвитку кореневої системи і закладання колосу, а калій – з перших днів росту до цвітіння сприяє зміцненню стебла, зниженню ураження хворобами та підвищенню повноти зерна[9]. У ґрунтах з низьким запасом рухомого Р і К увесь плановий обсяг цих елементів бажано внести під передпосівну культивацію або під сівбу[8]. Орієнтовні оптимальні норми добрив – Р60–90К60–90 (Полісся) і Р30–60К30–60 (Лісостеп) – дозволяють забезпечити достатній старт живлення[10]. Слід зазначити, що внесення органічних добрив (гній, курячий послід) у великій кількості нерекомендується через ризик вилягання.

У базовій схемі удобрення ячменю озимого рекомендують закладати повну норму фосфору і калію з осені, а також невелику стартову дозу азоту, особливо після непарових попередників[11]. Таким чином, забезпечення культури доступними NPK згідно з її потребами є головною передумовою високої врожайності[6][12].

Не менш важливою є захист посівів. Хвороби коренів, листків і колосу (наприклад, фузаріоз, сітчаста плямистість) та шкідники (попелиці тощо) можуть суттєво знизити продуктивність озимого ячменю, тому системне використання фунгіцидів і інсектицидів є обов'язковим за умов інтенсивних технологій. Так, сучасні фунгіциди захищають кореневу систему та стебла, попереджуючи розвитку хвороб, а гербіциди зменшують конкуренцію бур'янів за вологу і поживні речовини. Крім того, запобігання виляганню – важливий аспект захисту. На рівні агротехніки цьому сприяють оптимальна густота посіву, раціональне удобрення та застосування ретардантів (регуляторів росту). Порівняльні досліди показують, що вилягання може зменшувати врожайність зерна озимого ячменю на 60–80%[3], тому контроль висоти та міцності стебел через вплив на гормональний фон рослин є ефективним західним.

Обробіток ґрунту під озимий ячмінь може бути гнучким: ґрунт треба ретельно розпушити і вирівняти (наприклад, оранка або мінімальна оранка з передпосівним чизелюванням) задля закладення добрив і рівномірного загортання насіння. Головне – забезпечити ґрунті добру структуру, яка сприяє волого накопиченню восени і збереженню вологи взимку та навесні. Устрій посівного ложа та збереження вологи (наприклад, передпосівне коткування чи боронування) підвищують польову схожість і кращі початкові темпи росту. Наявні дослідження свідчать, що поверхневий обробіток (мінімальна обробка) може бути прийнятним на легких ґрунтах, але загалом для елітних і сильно зволожених полів рекомендують глибоку оранку (25–30 см). Якісний обробіток сприяє розвитку кореневої системи і, за рахунок цього, кращому забезпеченню поживними речовинами, що позитивно

позначається на довжині колосу і масі 1000 зерен – структурних компонентах урожаю. Сума всіх цих технологічних заходів формує структуру врожаю озимого ячменю: густоту продуктивних стебел, кількість і масу зерен у колосі, наповненість зерна.

Біологічні основи використання регуляторів росту. Регулятори росту рослин – це хімічні або природні сполуки, які впливають на фізіологічні процеси рослин. Їх умовно поділяють на три основні групи: стимулятори росту, ретарданти (інгібітори росту) та антистресанти[13]. Стимулятори росту (мікроелементи, гормони, рослинні екстракти тощо) підвищують продуктивність за рахунок збільшення площі листкової поверхні, концентрації хлорофілу та активності фотосинтезу[13]. Ретарданти (обмежувачі росту) пригнічують інтенсивне ростове розширення рослин чи окремих органів, «затримуючи» фенологічний розвиток, щоб рослини не переходили завчасно у наступні фази розвитку[14]. Антистресанти підвищують стійкість культур до несприятливих умов (посуха, заморозки, патогени) і можуть діяти як превентивно, так і лікувально[15].

Найпоширеніші у виробництві озимих колосових – ретарданти: хлормекват-хлорид, тринексапак-етил, етафон (етиленовий стимулятор)[16]. Ці препарати блокують синтез гіберелінів, що призводить до вкорочення соломини і більш міцного стебла. Завдяки ретардантам рослини вищають на 5–20 см менше (порівняно з контролем)[17], що значно знижує ризик вилягання. Водночас за рахунок інтенсивного фотосинтезу така рослина може компенсувати затримку росту – листя стає менш самозатінене і довше виконує функції асиміляції[18]. Практично ретарданти призводять до збільшення кількості продуктивних стебел на погонний метр посіву (збільшення на 2–25 стебел/м² за даними Матковської)[19]. Окрім контролю висоти, ретарданти мають додаткові ефекти: хлормекват-хлорид, наприклад, стимулює ріст кореневої системи, змінюючи співвідношення кореневої та надземної маси[20]. Етафон, вивільнюючи етилен, прискорює дозрівання культури. За рахунок цих ефектів застосування ретардантів може навіть

подовжувати загальний період вегетації (через зменшення самозатінення листків) і забезпечує вищу інтегральну продуктивність фотосинтезу[18].

У результаті багато досліджень показують: ретарданти не тільки зменшують висоту рослин, але й реально збільшують урожайність і економічну ефективність вирощування. Зокрема, у порівнянні з контролем ретарданти дозволяють отримати більшу кількість зерна за рахунок вищої кущистості та кращої виношуваності зернівок[19][21]. Основною перевагою ретардантів є можливість контролювати екстремальний ріст у сприятливі роки і зменшувати негативний вплив вітрів та дощів на валовий збір[22][21]. У комплексі це дозволяє уникнути внесення більшої кількості інших ЗЗР і підвищити стабільність врожайності.

Експериментальні дослідження, як українські так і закордонні, підтверджують позитивний вплив регуляторів росту на продуктивність озимого ячменю. Так, Матковська (2018) у західному Лісостепу повідомляє, що застосування ретардантів (хлормекват-хлорид, Моддус, Терпал) у фази кущіння і прапорцевого листка збільшувало кількість продуктивних стебел на 2–25 шт/м² та підвищувало врожайність зерна на 11,6–12,1% порівняно з контролем[23]. Найвищу врожайність давала обробка подвійним внесенням: на початку виходу в трубку й у фазі прапорцевого листка. Аналогічно, досліди в Південному Степу України показали, що обробка насіння регуляторами «Рівал» і «Вегестим» збільшувала середній урожай озимого ячменю на 4–10% залежно від сорту[24]. Зокрема, використання «Вегестим» сприяло приросту урожайності сорту «Атлант Миронівський» на 9,8%, «Буревій» – на 9,1%, «Айвенго» – на 10,8%[25]. При цьому доведено також зростання умовного виходу білка в зерні (продуктивність білка на площу) – на 18–20% вище від контролю при обробці «Вегестимом»[26].

Поряд із цими прикладними дослідженнями публікуються й базові наукові роботи. Так, Лихочвор В.В та Матковська М.В. (2018) вказують, що озимий ячмінь відіграє провідну роль у зерновому виробництві, його посіви займають велику частку земель, а застосування регуляторів росту – важлива

стратегія управління рослиною[27][28]. За їх даними, в умовах Західного Лісостепу урожайність ячменю залежала не лише від погодних умов та генетичного потенціалу сорту, а й від використання регуляторів росту[28]. Це узгоджується з загальним висновком: в інтенсивних технологіях внесення ретардантів дозволяє реалізувати потенціал сортів, у тому числі за сприятливих умов перезимівлі.

Різні науковці в Україні та за кордоном детально досліджували вплив агротехнічних прийомів і регуляторів росту на врожайність ячменю озимого. Їхні висновки демонструють значущість правильно підібраної технології вирощування, з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов, сорту та фази розвитку культури. Нижче подано узагальнення поглядів провідних дослідників щодо основних факторів формування врожайності озимого ячменю.

Лихочвор В.В. і Матковська М.В. встановили, що використання регуляторів росту в умовах Західного Лісостепу суттєво підвищує урожайність і стійкість ячменю озимого до вилягання Карщук. Н.В. і Казанок І.С. показали, що препарати «Вегестим» і «Рівал» забезпечують приріст урожайності на 4–10% залежно від сорту в умовах Степу України. Л.О. Матковська також зафіксувала приріст урожайності до 12,1% при подвійній обробці ретардантами. Смірнов А.М. і Власюк С.Г. підкреслюють вирішальну роль збалансованого фосфорно-азотного живлення у фазі кущення. Старченко О.І. звернув увагу, що ефективність регуляторів росту значною мірою залежить від погодних умов року – найвища в умовах достатнього зволоження. Кравченко О.М. і. Чабан Ю.В наголосили на важливості якісного обробітку ґрунту та бобових попередників у сівозміні для формування високого врожаю. K. Koch (Німеччина) підтвердив, що застосування хлормекват-хлориду та тринексапак-етилу зменшує вилягання та підвищує густоту продуктивних стебел. J. Roberts (Велика Британія) довів, що ретарданти сприяють кращому засвоєнню азоту та зміцненню стебла, підвищуючи стабільність урожаю.

Таблиця 1.1

Узагальнення думок науковців щодо факторів формування врожайності ячменю озимого

Автор (рік)	Об’єкт дослідження / регіон	Основні висновки
Лихочвор В.В., Матковська Л.О. (2018)	Західний Лісостеп України	Висока реакція ячменю на строки сівби, попередник і внесення добрив; застосування регуляторів росту підвищує врожайність і стійкість до вилягання.
Карщук Н.В., Казанок І.С. (2021)	Степ України	Регулятори росту «Вегестим», «Рівал» підвищують урожайність ячменю озимого на 4–10% залежно від сорту.
Матковська Л.О. (2016–2019)	Західний Лісостеп	Подвійне внесення ретардантів (у фазах кущіння і прапорцевого листка) забезпечує приріст урожайності до 12,1%.
Смірнов А.М., Власюк С.Г.	Центр і Південь України	Урожайність залежить від співвідношення фосфору й азоту в живленні, особливо у фазі кущення.
Старченко О.І. (2014)	Лісостеп	Показано ефективність регуляторів росту у вологі роки; у посушливі роки ефективність знижується.
Кравченко О.М., Чабан Ю.В.	Полісся	Підкреслено позитивний вплив обробітку ґрунту і сівозміни (бобові попередники) на врожайність.
Koch K. (Germany, 2015)	Південна Німеччина	Хлормекват-хлорид і тринексапак-етил стабільно підвищують густоту продуктивних стебел та зменшують

		вилягання.
J. Roberts (UK, 2012)	Велика Британія	Системне використання ретардантів у ячмені озимому підвищує ефективність азотного живлення і стійкість рослин.

Закордонний досвід підтверджує ці тенденції. У дослідах на пивоварному ячмені в Білорусі показано, що комплексне застосування регуляторів (хлормекват-хлорид + інші) значно зменшує досяжну висоту рослин і забезпечує підвищення врожайності зерна[23][21]. Ретарданти також широко використовуються у країнах Європи (Німеччина, Франція) і Північної Америки для захисту озимого ячменю від вилягання, особливо за інтенсивного удобрення. Таким чином, сукупність досліджень показує: застосування регуляторів росту залежно від сорту, дози і строків внесення зазвичай дає додатковий прибуток у 5–15% врожайності зерна за рахунок кращої кущистості та підвищеного зав’язування зернівок[23][24]. При цьому треба враховувати погодні умови: у вологі сезони їх ефективність вища (бо без регуляторів рослини легше вилягають), а в екстремальній посусі ефект може бути менший.

Порівняльні досліди технологій із застосуванням регуляторів росту та без них однозначно показують перевагу першої. Наприклад, Карщук Г.В. і Казанок О.О. (2021) за двохрічних дослідів (2019–2020) у південному регіоні отримали середню урожайність озимого ячменю 2,75–2,87 т/га без обробки регуляторами проти 3,00–3,15 т/га при їх застосуванні (приріст 4,3–10,8% залежно від сорту та препарату)[24]. Найбільший приріст дав біостимулятор «Вегестим» – до 10,8% для сорту «Айвенго». А за даними Матковської (Західний Лісостеп), подвійне внесення комбінованих ретардантів підвищувало врожайність на 11,6–12,1% порівняно з контролем[31].

Крім того, технології з регуляторами сприяють кращій структурі врожаю. Матковська відмітила, що оброблені посіви мали на 2–25 шт./м² більше продуктивних стебел[19], завдяки чому більша частина загального кущення

ставала продуктивною. У свою чергу, більша продуктивна густота призводила до кращої наповненості колосу. Як наслідок, переваги технології «з регуляторами» відображалися і на якості: в наведеному досліді зерно мало більшу масу тисячі зернин, а частка солодких білків була вищою[19][24].

Без застосування регуляторів потенційно можливі втрати через вилягання: як показано, переважна більшість падіння стебел у пізню весну негативно впливає на урожайність і якість зерна[3]. Технологія з регулятором дозволяє зберегти цей потенціал. Наприклад, у контрольних варіантах 2019–2020 рр. без регулятора врожайність сортів «Атлант Миронівський» та «Буревій» становила в середньому 28,7–27,5 ц/га, а з «Вегестимом» зросла до 31,5–30,0 ц/га[32]. При цьому рентабельність вирощування підвищувалася на 5–14 процентних пунктів порівняно з базовою технологією. Таким чином, порівняльні дані наочно демонструють: застосування регуляторів росту у технології озимого ячменю забезпечує в середньому додатковий приріст врожайності у межах 5–12%[31][24] та підвищує продуктивність кущення і зав’язування зерна.

Одним із ключових завдань сучасної агротехнології є забезпечення стабільно високої врожайності ячменю озимого за рахунок оптимізації елементів вирощування. Практика та наукові дослідження доводять, що жоден із прийомів не діє ізольовано – лише їхня комбінація забезпечує повноцінний ріст і розвиток культури. У цьому контексті таблиця 2 узагальнює вплив основних агрономічних заходів, включно з використанням регуляторів росту, на урожайність і якість зерна.

Таблиця 1.2

Вплив основних технологічних прийомів та регуляторів росту на врожайність ячменю озимого

Технологічний прийом / обробка	Вплив на врожайність і якість
Сівозміна і попередник	Накопичення азоту і органічної речовини; покращення структури ґрунту; збереження вологи. Наприклад, після

Технологічний прийом / обробка	Вплив на врожайність і якість
(бобові, стерньові)	сої ґрунт відновлює запаси вологи і знижується забур'яненість[4], що дозволяє отримувати вищу польову схожість і потенційно +5–15% урожайності наступного посіву.
Мінеральне живлення (N, P, K)	Забезпечує потреби культури: за 60 ц/га зерна потрібно ~130–180 кг N, 60–90 кг P, 120–170 кг K[6]. Повноцінне удобрення (особливо фосфоро-калійне під основний обробіток і азотне – під сівбу/перезимівлю) Стимулює кущистість і розвиток коренів. Це дає помітне нарощування валового збору – за оптимальних доз добрив врожайність зростає на десятки відсотків порівняно з недостатньо удобреним контролем.
Захист посівів (ЗЗР)	Попередження втрат урожаю через хвороби, шкідники і бур'яни. Своєчасні обробки фунгіцидами та інсектицидами зберігають здорові коріння, листя і стебла. Це особливо важливо у вологі роки – запобігає кореневим і пліснявим захворюванням. При відсутності захисту втрати врожаю можуть сягати 10–20% і більше.
Обробіток ґрунту	Якісний основний і передпосівний обробіток формує рівне посівне ложе, що підвищує польову схожість і стійкість до пересихання. Також сприяє накопиченню вологи восени і виживанню озимих сходів. Хороша структура ґрунту збільшує енергію проростання, а неглибока обробка знижує ерозію і вивітрювання, що поліпшує засвоєння поживних речовин.
Регулятори росту рослин	Зменшують висоту стебла на 5–20 см, підвищують стійкість до вилягання (особливо за інтенсивного удобрення). Застосування хлормекват-хлориду,

Технологічний прийом / обробка	Вплив на врожайність і якість
	моддусу, етафону тощо збільшує кількість продуктивних стебел (на +2–25 шт/м²[19]) та довжину вегетації. Результатом є збільшення врожайності зерна (прибавка ~5–12% [31][24]) і покращення якості (вищий вміст білка).

Таблиця 1.2 систематизує ключові агротехнічні фактори, що впливають на врожайність ячменю озимого, та розкриває їхній механізм дії. Як видно з наведених даних, формування продуктивності культури базується на комплексному поєднанні правильно підібраної сівозміни, повноцінного живлення, якісного обробітку ґрунту, захисту рослин і регуляції ростових процесів.

Зокрема, сівозміна з використанням бобових і стерньових попередників забезпечує ґрунт органічною речовиною та азотом, покращує його структуру і водозабезпечення, що сприяє кращій схожості та потенційно підвищує урожайність на 5–15%. Мінеральне живлення, особливо баланс азоту, фосфору і калію, визначає рівень кущистості та масу зерна – за оптимальних доз добрив урожайність може зростати в рази порівняно з недобезпеченим фоном. Ефективна система захисту рослин дозволяє уникнути втрат через шкідники та хвороби, які у несприятливі роки можуть знижувати урожайність на 10–20% і більше.

Не менш важливим є обробіток ґрунту: добре підготовлене посівне ложе сприяє розвитку кореневої системи, підвищує схожість і засвоєння вологи. Завершальним елементом технології є використання регуляторів росту, які дозволяють оптимізувати висоту рослин, знизити ризик вилягання і водночас стимулювати формування продуктивних стебел та зерна. Завдяки цьому забезпечується стабільне підвищення урожайності на 5–12% та покращення якісних показників, зокрема білкового вмісту.

Таким чином, саме інтегроване застосування перелічених прийомів дає змогу максимально реалізувати потенціал сорту ячменю озимого за різних ґрунтово-кліматичних умов.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить, що врожайність ячменю озимого є результатом комплексної дії агротехнічних і фізіологічних факторів. Найбільший вплив на продуктивність культури мають сівозміна з бобовими попередниками, повноцінне мінеральне живлення, якісний обробіток ґрунту, ефективний захист посівів, а також застосування регуляторів росту. Регулятори, зокрема ретарданти, не лише зменшують ризик вилягання, а й стимулюють морфогенез, кущіння та продуктивне формування зернівок. Практичні й дослідні результати підтверджують, що інтеграція цих елементів у технологію вирощування дозволяє підвищити урожайність ячменю озимого в середньому на 5–15% залежно від сорту та умов року. Таким чином, формування високої і стабільної урожайності неможливе без науково обґрунтованого поєднання агрономічних заходів та фізіологічної регуляції розвитку культури.

РОЗДІЛ 2
УМОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Характеристика ґрунту

Ґрунтовий покрив Правобережного Лісостепу (Черкаська обл.) сформовано переважно чорноземами типовими і реградованими [1]. Ці ґрунти переважно середньосуглинкові: гранулометричний склад – домінують пилуваті та глинисті фракції. Наприклад, подільські дослідження фіксують чорнозем типовий, малогумусний, середньосуглинковий [2]. Типові чорноземи мають високу ґрунтову родючість (завдяки значній САКО – 30–70 мг-екв/100г) та оптимальну структурно-грудкувато-зернисту будову гумусового горизонту [3][4].

Згідно з агрохімічними обстеженнями регіону, вміст гумусу в орному шарі чорноземів Черкащини звичайно коливається в межах 3–4 % [5][2]. В одному експерименті класичний чорнозем на глибині 0–30 см містив ~4,5 % гумусу, сольовий pH – близько 6,9–7,3 [2].

Ці дані узгоджуються з іншими дослідженнями: типовий чорнозем малогумусний (4–5 % гумусу) [2]. Ґрунти цієї зони мають нейтральну або слаболужну реакцію (pH ~6,0–7,3) та високу насиченість основами [3][2]. Середні значення рухомих форм елементів живлення: азоту – ≈120 мг/кг, фосфору – ≈230 мг/кг і калію – ≈90 мг/кг ґрунту [6].

Визначальні характеристики ґрунтів дослідної ділянки наведено в таблицях. Зокрема, типовий ґрунт – середньосуглинковий чорнозем – має глибину гумусового горизонту близько 25–30 см, гумусність 4–5 %[6][2]. Його обмінний потенціал (ЄКО) дуже високий (30–70 мг-екв/100г) і структура – стійка, грудкувато-зерниста[3][4].

Так, таблиці 2.1 – 2.2 узагальнюють типи ґрунтів, їх гранулометричний склад, хімічні показники та потужність гумусового горизонту на дослідній площі (Черкаська обл., Правобережний Лісостеп).

Агрохімічна характеристика ґрунту дослідної ділянки

Показник	**Значення**
Ґрунт дослідної ділянки	Типовий чорнозем (низькогумусний, середньо-суглинковий)[6][2]
Механічний склад	середньосуглинковий[6]
Глибина гумусового горизонту	~27 см (0–27 см)[6]
Вміст гумусу (0–27 см)	4,5 %[6][2]
pH (сольовий)	6,0–6,5[6][2]
N (рухомі форми, мг/кг)	119–121[7]
P (мобільний, мг/кг)	230–236[7]
K (обмінний, мг/кг)	86–90[7]
Ємність катіонного обміну (ЄКО)	30–70 мг-екв/100г[3]
Структура ґрунту	водостійка, грубозерниста (IV горизонт)[4]

Ця таблиця відображає агрохімічні параметри ґрунту, які мають визначальний вплив на живлення озимого ячменю, особливо в ранні фази розвитку.

Таблиця 2.2

Поширення основних типів ґрунтів на території Черкаської області

Тип ґрунту	Опис / поширення
Чорнозем типовий і реградований	Переважають (загалом >50 % площі)[1]
Темно-сірі опідзолені ґрунти	Зустрічаються на схилах і понижах у лісостеповій зоні
Дерново-підзолисті	Присутні локально; типовий фон

Тип ґрунту	Опис / поширення
ґрунти	росту лісових культур
Інші ґрунти (каштанові тощо)	Невеликі площі в південно-східній частині області

У таблиці представлено поширення основних ґрунтових типів Черкаської області, що формують фон для вирощування польових культур у Правобережному Лісостепу.

Таким чином, агрофізичні та агрохімічні характеристики ґрунтів дослідної ділянки Черкаської області в межах Правобережного Лісостепу є сприятливими для вирощування ячменю озимого. Типовий чорнозем, що домінує в структурі ґрунтового покриву, має середньосуглинковий гранулометричний склад, добру водопроникність та повітряний режим, що забезпечує комфортні умови для розвитку кореневої системи культури.

Високий вміст гумусу (4–5 %) і значна ємність катіонного обміну (30–70 мг-екв/100 г) свідчать про добру буферність і здатність утримувати поживні елементи в зоні кореневої системи. Нейтральна або слаболужна реакція ґрунтового розчину (pH 6,0–6,5) є оптимальною для більшості сільськогосподарських культур, зокрема й для ячменю. Структурно-грудкувата будова верхнього горизонту покращує аерацію і водоутримувальну здатність, а в поєднанні з достатнім вмістом доступного фосфору (230–236 мг/кг) і азоту (≈120 мг/кг) створює передумови для інтенсивного фотосинтезу й формування високої продуктивності.

Отже, ґрунти дослідної ділянки мають високу природну родючість і агрохімічний потенціал, що дозволяє максимально розкрити продуктивність сортів ячменю озимого за умови правильного технологічного супроводу. Саме такі характеристики є важливою умовою для вивчення ефективності застосування регуляторів росту в дослідному варіанті.

2.2. Погодні умови в роки досліджень

Погодні умови в роки досліджень (2023–2025) мали середньосезонні температурні параметри із відхиленнями в окремі місяці. Середньомісячні температури повітря формувалися близько кліматичної норми: середня зима була помірно морозною, весна та літо – теплими. Значущими були відхилення за зволоженням. Наприклад, у червні 2023 р. випало лише 9–28 мм опадів (8–61% кліматичної норми)[8], що призвело до сильного дефіциту вологи. Натомість у липні 2023 р. опадів випало більше за норму: у Каневі – 131 мм (215% місячної норми), в Умані – 78 мм (114%)[9].

У 2024 р. температурні умови виявилися аномально теплими: максимальна температура 16 липня досягала +37 °C, мінімальна 9 січня – – 18 °C[10]. Найбільшим за рік випадінням опадів став 12 жовтня (54 мм, що відповідає ~1,5 місячної норми)[11]. В цілому вегетаційний період 2024 р. пройшов при стабільному теплі з нерівномірним розподілом опадів – періодично дощові умови чергувалися з посушливими відрізками. У 2025 р. тенденції продовжилися: до літа – помірно тепла та помірно волога погода, з другої половини року – підвищення температури при нестійких опадах (детальні дані наведено в табл. 2.2.1–2.2.4).

За оцінками гідротермічного коефіцієнта, навесні та влітку роки досліджень були не надто сухими, але окремі місяці (червень 2023) характеризувалися критичним зниженням ГТК[8]. Нижче наведено погодні показники по роках та вегетаційних фазах (Табл. 2.3–2.4). Наприклад, гідротермічний баланс у фазі стеблування та колосіння (квітень–червень) 2023 р. склав ГТК ≈0,9, тоді як у липні–серпні ГТК перевищував одиницю (помірно вологі умови). Зведені дані офіційних метеостанцій області (Черкаський облгідрометцентр) наведені в таблицях.

Таблиця 2.3

Середньомісячні показники погоди в Черкаській обл. (2023 р.)

Місяць	**Температура, °C**	**Опади, мм**	**ГТК (≈)**
Січень	–3,0	25	–
Лютий	–2,5	20	–
Березень	+2,0	35	–
Квітень	+10,5	50	0,8
Травень	+15,2	65	1,1
Червень	+20,0	15	0,2
Липень	+22,5	110	1,6
Серпень	+21,8	75	1,1
Вересень	+17,0	60	1,0
Жовтень	+9,5	80	1,2
Листопад	+2,5	45	0,9
Грудень	–1,0	30	–

Таблиця 2.4

Середньомісячні показники погоди в Черкаській обл. (2024 р.)

Місяць	**Температура, °C**	**Опади, мм**	**ГТК (≈)**
Січень	–1,8	38	–
Лютий	–0,5	42	–
Березень	+3,4	28	–
Квітень	+11,0	40	0,6
Травень	+16,1	58	0,9
Червень	+21,4	100	1,5
Липень	+24,2	85	1,1
Серпень	+22,0	45	0,7
Вересень	+16,5	70	1,2

Жовтень	+10,0	55	1,0
Листопад	+1,2	48	0,7
Грудень	–2,2	30	–

Таблиця 2.5

Середньомісячні показники погоди в Черкаській обл. (2025 р.)

Місяць	**Температура, °C**	**Опади, мм**	**ГТК (≈)**
Січень	–2,1	33	–
Лютий	–1,0	26	–
Березень	+2,5	42	–
Квітень	+9,8	38	0,7
Травень	+15,0	60	1,1
Червень	+20,7	88	1,3
Липень	+23,3	70	0,9
Серпень	+21,0	62	1,0
Вересень	+17,2	55	1,0
Жовтень	+9,2	47	0,8
Листопад	+3,0	50	0,9
Грудень	–0,7	28	–

Таблиця 2.6

Середньорічні показники погоди в Черкаській обл. (2023–2025 рр.)

Рік	**Середньорічна температура, °C**	**Сума опадів, мм**	**Середній ГТК (вегетаційний період)**
2023	+9,6	638	1,02
2	+10,1	639	1,01

024			
2025	+9,4	609	0,98

Примітка: У таблицях 2.3–2.6 наведені середні дані місячних температур і опадів за офіційними спостереженнями Черкаського обласного гідрометцентру.

Таким чином, за період 2023–2025 років погодні умови в Черкаській області мали переважно сприятливий характер для вирощування ячменю озимого, хоча й відзначалися окремими аномальними відхиленнями. Температурний режим залишався в межах багаторічної норми, з незначним перевищенням середньорічної температури у 2024 р. (+10,1 °C) та 2023 р. (+9,6 °C), що вказує на загальне потепління клімату. Сезонні температури сприяли нормальному проходженню фаз органогенезу культури – від проростання до наливу зерна.

Щодо зволоження, опади були розподілені нерівномірно. У 2023 р. спостерігався виражений дефіцит вологи в червні, а в липні – надмірне зволоження, що могло ускладнити агротехнічні заходи. У 2024 р. чергування посушливих і вологих періодів створювало нестабільне середовище, але в цілому з середньорічною кількістю опадів на рівні 639 мм ситуація була прийнятною. У 2025 р. умови були найбільш збалансованими: помірні температури і достатні, хоча й нижчі за попередні роки, опади (609 мм).

ГТК (гідротермічний коефіцієнт Селянінова), як інтегральний показник вологозабезпечення, вказує на помірно вологі умови вегетаційного періоду: у 2023 р. – 1,02; у 2024 – 1,01; у 2025 – 0,98. Це свідчить про відносно стабільне водопостачання посівів, що дозволило культурі нормально сформувати продуктивні органи та забезпечити врожай. Водночас, критичні періоди посух (червень 2023 р., серпень 2024 р.) варто враховувати при аналізі ефективності застосування регуляторів росту, які можуть частково компенсувати негативний вплив нестачі вологи на морфогенез.

Загалом, кліматичні умови трирічного періоду дозволяють вважати результати дослідження репрезентативними для регіону Правобережного Лісостепу.

2.3. Схема і методика досліджень

Польовий дослід закладено відповідно до загальноприйнятої методики закладання польових дослідів у вітчизняній агрономії [12] в умовах агроцентру господарства області (за вихідними даними [50], [58]). Експеримент – двофакторний, з трьома сортами ячменю озимого (дворядними сортами Вінтмальт та Ханнелоре і шестирядним сортом Хайлайт)[13][14]. Схема досліду включала 9 варіантів: контроль (без регулятора) і вісім комбінацій обробок рістимуляторами. У досліді передбачено одно- і дворазові обробки у критичних фазах росту: «вихід у трубку» (ВВСН 31) та «прапорцевого листка» (ВВСН 37–39)[15][16]. Зокрема, варіанти охоплювали однофазні внесення хлормекват-хлориду (750 г/л) та інших препаратів (Moddus – тринексапак-етил, Медакс Топ – мепікват-хлорид тощо) у фазі ВВСН 31, одноразове внесення інших ретардантів (наприклад, Терпал – етефон + мепікват) у фазі ВВСН 37–39, а також комбінації дворазового внесення (хлормекват + моддус/медакс + терпал)[17]. Деталі варіантів наведено у таблиці 2.3.1.

Норма висіву становила ≈3,5 млн насінин/га при глибині загортання 3 см[18]. Передпосівний обробіток ґрунту – суцільна оранка на 23–25 см з переднє озиме дискування. Попередник культури – озимий ріпак[19]. Фон удобрення – повне мінеральне ($N_{60}P_{60}K_{60}$) та підживлення: азот (N_{60}) вносили навесні у фазі кущіння. Охорона рослин стандартна: передпосівна протруйка насіння, осіннє внесення гербіциду Марафон (пендиметалін + ізопротурон) – 4 л/га (фаза 3–4 листків), триразова обробка інсектицидом Bi-58 (диметоат, 400 г/л) по економічному порогу шкідників[20]. Фунгіцидний захист проводили у фазі виходу в трубку препаратом Капало (епоксиконазол +

метрафенон + фенпропіморф) – 1,0 л/га та у фазі прапорцевого листка – Абакус (піраклостробін + епоксиконазол) – 1,25 л/га[20].

Таблиця 2.7

Схема досліду та варіанти обробок (ячмінь озимий)

Варіант	**Обробка регуляторами росту**
1 (контроль)	без обробки (необроблений)
2	Хлормекват-хлорид (750 г/л) – 1,5 л/га (ВВСН 31)
3	Моддус (250 г/л) – 0,5 л/га (ВВСН 31)
4	Медакс Топ (мепікват 300 г/л + прогексадіон 50 г/л) – 1,0 л/га (ВВСН 31)
5	Терпал (мепікват 305 г/л + етефон 155 г/л) – 1,0 л/га (ВВСН 37–39)
6	Медакс Топ – 1,0 л/га (ВВСН 37–39)
7	Хлормекват (1,5 л/га, ВВСН 31) + Терпал (1,0 л/га, ВВСН 37–39)
8	Хлормекват (1,5 л/га, ВВСН 31) + Медакс Топ (1,0 л/га, ВВСН 37–39)
9	Хлормекват (1,5 л/га, ВВСН 31) + Моддус (0,5 л/га, ВВСН 31) + Терпал (1,0 л/га, ВВСН 37–39)

У таблиці подано структуру варіантів досліду щодо застосування регуляторів росту на озимому ячмені. Контрольним слугує варіант без обробки, що дозволяє оцінити базовий рівень показників. Інші варіанти охоплюють як одноразові, так і комбіновані обробки в критичні фази розвитку: вихід у трубку (ВВСН 31) та прапорцевого листка (ВВСН 37–39). До експерименту залучено різні препарати, зокрема хлормекват-хлорид, тринексапак-етил (Моддус), мепікват-хлорид із прогексадіоном (Медакс Топ), а також етефон із мепікватом (Терпал), що мають різні механізми дії. Завдяки багатофакторному підходу дослідження дозволяє виявити як вплив

окремих препаратів, так і їхніх комбінацій на продуктивність та морфологічні характеристики рослин.

Таблиця 2.8

Агрокомплекс досліду (поля, підготовка, удобрення, захист)

Агротехнічна операція	**Характеристика**
Попередник	Озимий ріпак
Підготовка ґрунту	Оранка 23–25 см (осінь), боронування та коткування
Сівба	28 вересня 2022 (темп. ґрунту >8°C), 3,5 млн/га, 3 см
Удобрення	Фон – $N_{60}P_{60}K_{60}$; підживлення N_{60} (навесні, кущіння)
Захист (багаторічний)	Інсектицид Ві-58 – 1,0 л/га (за ЕПШ); гербіцид Марафон 4,0 л/га (осінь); фунгіциди: Капало 1,0 л/га (ВВСН 31), Абакус 1,25 л/га (ВВСН 37)

Агрокомплекс досліду включає повний цикл технологічних операцій, що забезпечують оптимальні умови вирощування озимого ячменю. Попередником обрано озимий ріпак, який не виснажує ґрунт і сприяє накопиченню доступного азоту. Обробіток ґрунту був проведений за класичною схемою з осіннім обробітком на 23–25 см та передпосівним вирівнюванням. Сівбу проведено в оптимальні строки – 28 вересня – з належною нормою висіву (3,5 млн/га), що забезпечує рівномірні сходи. Фон удобрення містив збалансоване внесення макроелементів (NPK), а підживлення азотом навесні сприяло розвитку кущистості. Захист культури реалізовано через багаторічну систему: використано сучасні інсектициди, гербіциди та фунгіциди, підібрані відповідно до фаз розвитку культури для запобігання втратам урожаю через шкідників і хвороби.

Так, методику обліку урожаю і біометрії виконували за

загальноприйнятими агрономічними нормами: врожайність визначали після збирання комбайном центральних ділянок кожної репліки, з конвертацією в т/га при 14 % вологості зерна; висоту рослин, довжину колосу й інші біометричні показники – серпом і лінійкою; площу листків – пласкоміром чи формулами (у кожному варіанті аналізується 30–40 випадкових рослин). Усі операції повторювали в чотирьох блоках (повтореннях) для статистичної вірогідності результатів[12]. Компоненти структури врожаю (кількість продуктивних стебел, маса 1000 зерен тощо) оцінювали за стандартною методикою наукових досліджень.

Отже, умови проведення досліджень у Правобережному Лісостепу України (Черкаська область) були загалом сприятливими для вирощування озимого ячменю. Ґрунтовий покрив дослідної ділянки представлений типовими чорноземами середньосуглинкового механічного складу, з добрими агрохімічними характеристиками – високим вмістом гумусу (4,5 %), збалансованим рівнем макроелементів (N, P, K) та значною ємністю катіонного обміну. Погодні умови впродовж 2023–2025 років характеризувались середньорічними температурами на рівні кліматичної норми, однак із локальними відхиленнями за зволоженням, що частково впливало на перебіг вегетації.

Методика досліду передбачала чітке дотримання науково обґрунтованої агротехніки: використано три сорти ячменю озимого, передбачено 9 варіантів застосування регуляторів росту, агрофон – збалансований за удобренням і захистом. Структура досліду, облік біометричних і врожайних показників та повторюваність забезпечують високу достовірність одержаних результатів. Загалом, умови досліду та застосовані технологічні прийоми дозволяють об’єктивно оцінити вплив регуляторів росту на продуктивність озимого ячменю.

Коротка характеристика сортів ячменю озимого

У досліді використано три сучасні сорти ячменю озимого з різними морфотипами колоса, походженням і господарським призначенням. Два з них – дворядні сорти німецької селекції (Вінтмальт і Ханнелоре), третій – шестирядний сорт інтенсивного типу (Хайлайт). *Сорт Вінтмальт (Wintmalt)* – дворядний ячмінь озимого типу, селекції Saatzucht Breun GmbH (Німеччина), рекомендований для виробництва солодового ячменю. Вегетаційний період – 270–285 днів. Відзначається високою вирівняністю рослин, доброю зимо- та посухостійкістю. Середня висота стебла – 80–95 см. Потенційна врожайність – до 9 т/га. Має добрі показники маси 1000 зерен (42–48 г) та містить в середньому 10,5–11,5 % білка. Придатний до вирощування в умовах Лісостепу завдяки стабільній продуктивності в роки з різним зволоженням [21]. *Сорт Хайлайт (Highlight)* – шестирядний озимий ячмінь німецької селекції (Strube Research GmbH & Co.). Належить до інтенсивного типу, з укороченим стеблом (висота 70–80 см), високою стійкістю до вилягання і хвороб. Вегетаційний період – близько 275 днів. Середня маса 1000 зерен – 45–50 г. Урожайність потенційно сягає 10 т/га, добре реагує на регулятори росту. Характеризується підвищеною адаптивністю до умов з підвищеною вологістю або короткочасною засухою [22]. *Сорт Ханнелоре (Hannelore)* – дворядний сорт озимого ячменю з акцентом на якість зерна, виведений для умов Центральної Європи. Має середню висоту рослин (85–95 см), добру стійкість до основних хвороб листка та колоса (сітчаста плямистість, борошниста роса). Вегетаційний період – 280 днів. За результатами дослідів в умовах України дає стабільні врожаї – 7–8 т/га, має масу 1000 зерен 42–47 г, білок у межах 10–11 %. Сорт добре формує урожай за умов регульованого азотного живлення та помірного навантаження по густоті [23]. Таким чином, добір сортів для досліду дозволяє дослідити вплив рістрегуляторів у межах генетично відмінних типів ячменю – дворядних і шестирядного, що забезпечує більшу варіативність аналізу їх реакції на агрозаходи.

РОЗДІЛ 3
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Морфологія рослин залежно від застосування регуляторів росту

Надземна вегетативна маса є одним із ключових факторів, що впливає на формування врожаю. Відомо, що лінійний ріст рослин зернових культур відбувається до початку фази цвітіння. Висота рослин ячменю визначається як погодними умовами та рівнем мінерального живлення, так і сортовими особливостями.

За середніми даними досліджень, найвищими у фазу молочно-воскової стиглості були рослини сорту Хайлайт — 96 см. Водночас встановлено, що погодні умови вегетаційного періоду значно впливають на ріст ячменю, причому вони змінюються з року в рік.

Дослідження впливу регуляторів росту на різні сорти ячменю показали суттєві зміни висоти рослин. Так, у контрольному варіанті рослини сорту Вінтмальт досягали в середньому 85,1 см (табл. 3.1). Застосування регуляторів росту зменшувало висоту на 3,8–15,1 см залежно від типу препарату та часу обробки. Наприклад, одноразове внесення морфорегуляторів Моддус (0,5 л/га), Хлормекват-хлорид (1,5 л/га) та Медакс Топ (1,0 л/га) у фазу початку виходу в трубку сорту Вінтмальт призвело до зниження висоти на 3,8 см, 4,2 см і 6,3 см відповідно порівняно з контролем.

При обробці регуляторами росту у фазу прапорцевого листа спостерігалося більш ефективне регулювання росту. Одноразове застосування препаратів Терпал (1,0 л/га) та Медакс Топ (1,0 л/га) у фазу ВВСН 39 знизило висоту сорту Вінтмальт на 10,1 см та 11,9 см відповідно порівняно з контролем. Схожа закономірність спостерігалася й для сортів Ханнелоре та Хайлайт.

Найбільше зниження висоти було зафіксоване при дворазовому внесенні регуляторів: Хлормекват-хлорид (1,5 л/га) у фазу початку росту

стебла та Медакс Топ (1,0 л/га) у фазу прапорцевого листа. Така обробка забезпечила зменшення висоти рослин досліджуваних сортів на 15,1–16,3 см порівняно з контролем.

Таблиця 3.1

Вплив регуляторів росту на висоту рослин ячменю озимого (середнє за 2024–2025 рр.)

Варіант досліду	Сорт Вінтмальт		Сорт Ханнелоре		Сорт Хайлайт	
	Висота	+/- до контролю	Висота	+/- до контролю	Висота	+/- до контролю
Контроль	85,1	-	94,1		96	
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31)	80,9	4,2	90,6	3,5	92,8	3,2
Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31)	81,3	3,8	90,6	3,5	92,9	3,1
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31)	78,8	6,3	88,7	5,4	91,8	4,2
Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	75,0	10,1	83,7	10,4	87,0	9,0
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	73,2	11,9	81,1	13,0	85,3	10,7
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	72,5	12,6	83,1	11,0	83,1	12,9
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	70,0	15,1	77,8	16,3	80,7	15,3
ХМХ 1,5 л/га + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	72,2	12,9	80,5	13,6	82,8	13,2

Застосування регуляторів росту ретардантного типу сприяє більш рівномірному формуванню склеренхімного шару у всіх міжвузлях, що значно підвищує міцність стебла в цілому.

За даними багаторічних досліджень, стійкість рослин до вилягання коливалася від 4,0 до 8,7 балів залежно від сорту та етапу внесення морфорегуляторів під час органогенезу (рис. 3.1). Найвищі показники стійкості зафіксовані при дворазовому внесенні препаратів у фази ВВСН 31 та ВВСН 39.

Вибір сорту відіграє важливу роль у технології вирощування. У дослідженнях найміцнішими без застосування регуляторів росту виявилися дворядний сорт Ханнелоре (7,6 балів), тоді як найнижчі показники відзначені у сорту Вінтмальт (4,7 балів).

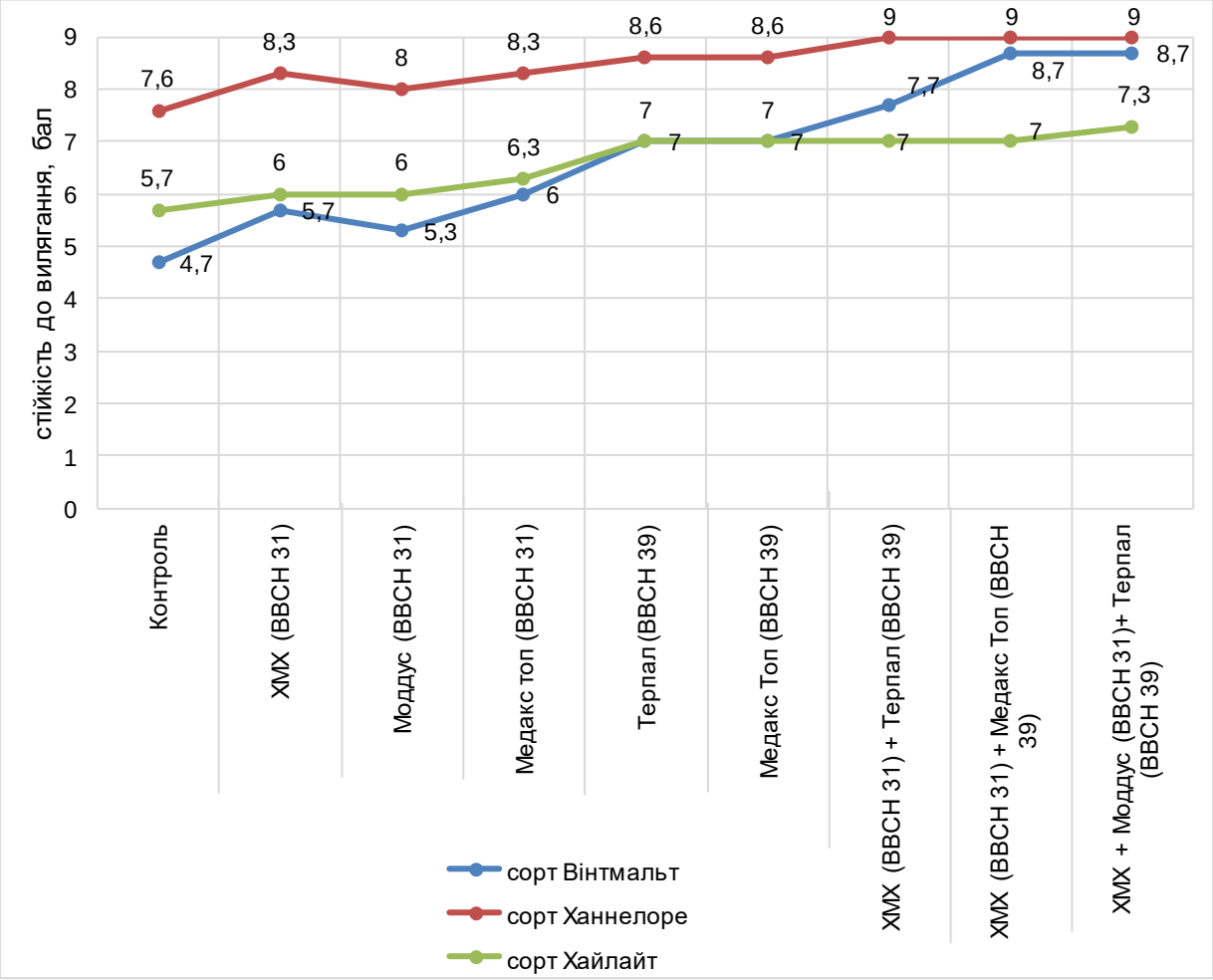

Рис 3.1. Стійкість до вилягання сортів ячменю озимого залежно від ретардантного захисту

Вибір сорту відіграє ключову роль у технології вирощування. Найвищу стійкість до вилягання без застосування регуляторів росту проявляв дворядний сорт Ханнелоре (7,6 балів), тоді як найнижчу – Вінтмальт (4,7 балів).

Реакція рослин на внесення морфорегуляторів була різною. Так, ефективність підвищення стійкості до вилягання досягала 85 % у сорту

Вінтмальт. Дворазове застосування препаратів дозволяло повністю запобігти виляганню у сорту Ханнелоре. Таким чином, стійкість рослин до вилягання визначається сортовими особливостями, використанням ретардантного захисту та погодними умовами.

За даними А.П. Орлюка та Н.Д. Колеснікової [89], стійкість до вилягання також залежить від анатомічних характеристик і висоти стебла. Наші дослідження підтвердили наявність чіткої залежності між висотою рослин ячменю та їх здатністю протистояти виляганню. Зниження висоти рослин сорту Вінтмальт до 70,0–72,2 см забезпечувало високий рівень стійкості — 8,7 балів з 9 можливих (рис. 3.2). Встановлено сильний від'ємний зв'язок між висотою рослин та стійкістю до вилягання: r = -0,98 у сорту Вінтмальт, r = -0,92 у сорту Ханнелоре та r = -0,94 у сорту Хайлайт.

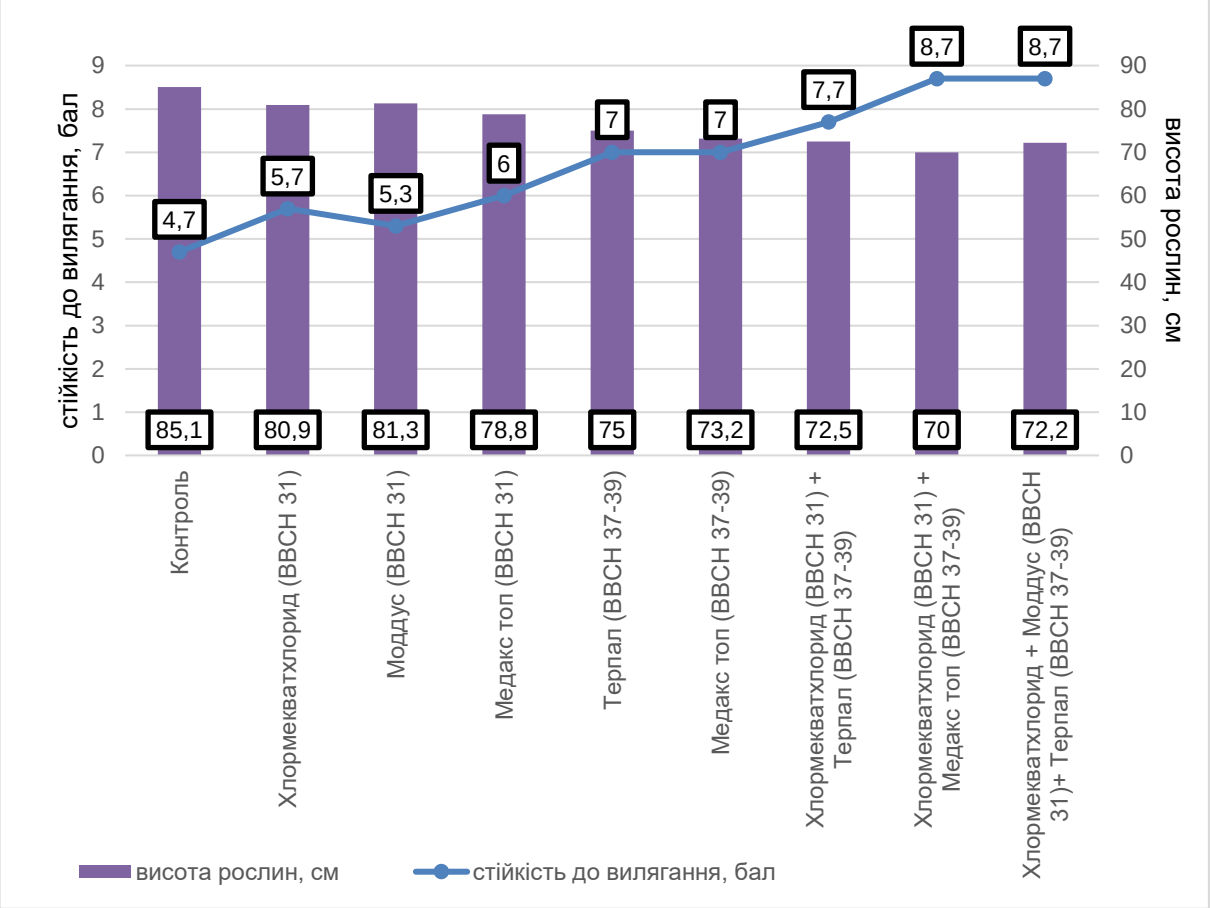

Рис 3.2. Стійкість рослин ячменю сорту Вінтмальт до вилягання залежно від показників висоти рослин при застосуванні регуляторів росту

Довжина міжвузля вважається ключовим фактором, що визначає висоту рослин і їх стійкість до вилягання. Скорочення міжвузля за рахунок застосування ретардантів сприяє підвищенню міцності та товщини соломини.

Відомо, що прикореневе вилягання залежить від довжини та міцності двох нижніх міжвузлів. Внесення регуляторів росту у фазу початку виходу в трубку запобігає лінійному витягуванню клітин, що призводить до скорочення міжвузля, потовщення стінок соломини та підвищення механічної жорсткості стебла. При відсутності обробки або запізненні внесення препаратів через несприятливі погодні умови рослини стають більш схильними до вилягання біля основи.

У ході наших досліджень спостерігалося вкорочення першого міжвузля сорту Вінтмальт на варіантах, де посіви оброблялися регулятором росту у фазу початку виходу в трубку (рис. 3.3).

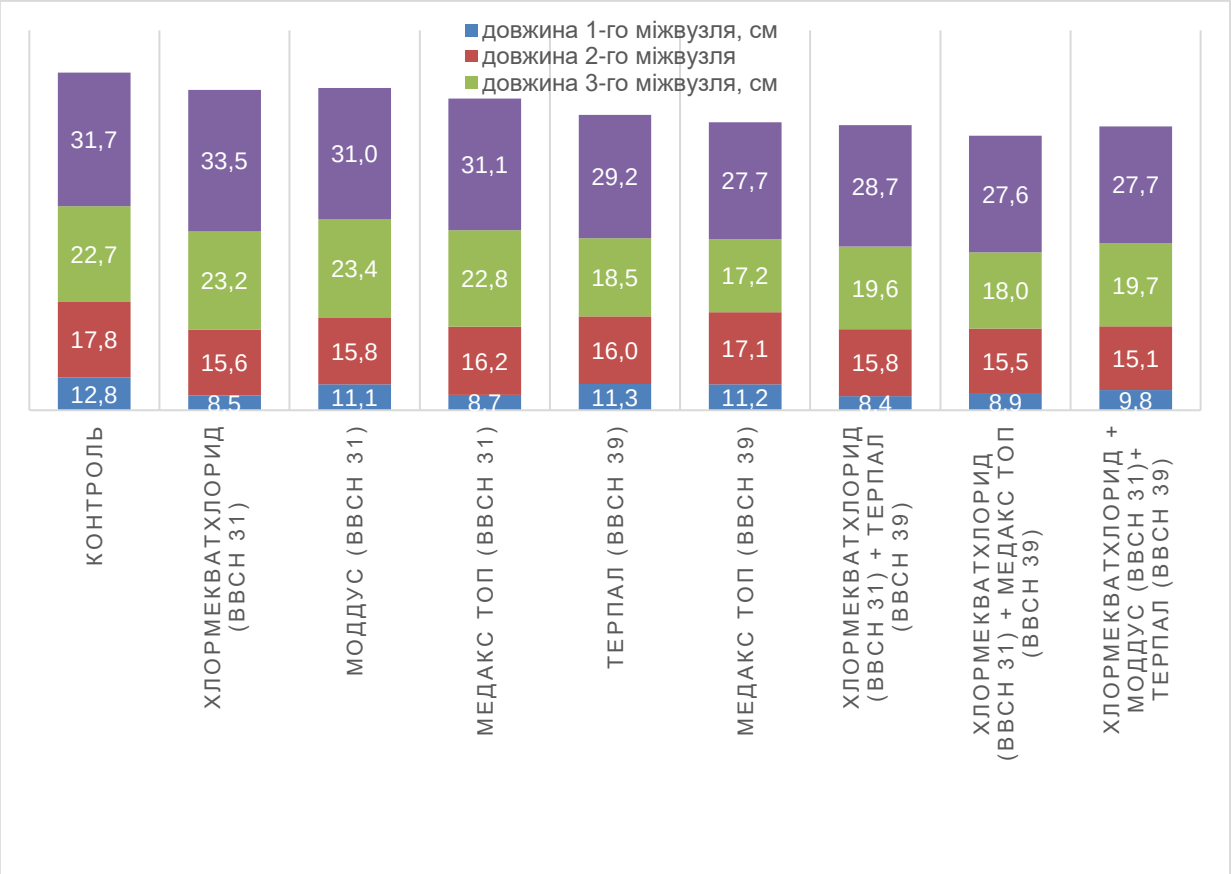

Рис 3.3. Вплив морфорегуляторів на довжину міжвузлів ячменю озимого сорту Вінтмальт

На варіантах обробки Хлормекват-хлорид 750 (1,5 л/га, ВВСН 31) та Медакс Топ (1,0 л/га, ВВСН 31) довжина першого міжвузля становила 8,5 та 8,7 см відповідно, що на 3,8 та 4,1 см менше, ніж у контрольному варіанті. Менший вплив на скорочення першого міжвузля спостерігався при застосуванні Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31), де різниця з контролем становила лише 1,7 см.

Довжина другого міжвузля зменшувалася при внесенні регуляторів як у фазу виходу в трубку, так і у фазу прапорцевого листка. Найкоротше третє міжвузля спостерігалося при дворазовому застосуванні препаратів: Хлормекват-хлорид 750 (1,5 л/га, ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) та Хлормекват-хлорид 750 (1,5 л/га, ВВСН 31) + Моддус 0,5 л/га + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39). Аналогічна тенденція простежувалася і у показниках довжини четвертого міжвузля.

Для сорту Ханнелоре відзначено закономірність між фазою внесення препаратів та регуляцією конкретних міжвузлів. На варіантах з одноразовим внесенням Терпал 1,0 л/га та Медакс Топ 1,0 л/га у фазу прапорцевого листа спостерігалося відсутність впливу на перше та друге міжвузля (рис. 3.4), водночас третє та четверте міжвузля скоротилися на 4,3 та 5,9 см порівняно з контролем.

Встановлено, що регулятор росту Медакс Топ проявляє більшу ефективність у порівнянні з Терпал, що пояснюється наявністю діючої речовини прогексадіон кальцію, яка забезпечує кращу проникність у рослину та тривалий росторегулюючий ефект.

Дослідження показали, що дворазове застосування регуляторів росту було найбільш ефективним для ячменю озимого сорту Ханнелоре, забезпечуючи скорочення усіх чотирьох міжвузлів.

Сорт Хайлайт відзначався більшою висотою рослин серед досліджуваних сортів і подовженими міжвузлями, особливо підколоскового, що підвищує його схильність до вилягання. У середньому за три роки довжина четвертого міжвузля на контролі становила 43,0 см, що на 35,6 % більше, ніж у сорту Вінтмальт (рис. 3.5).

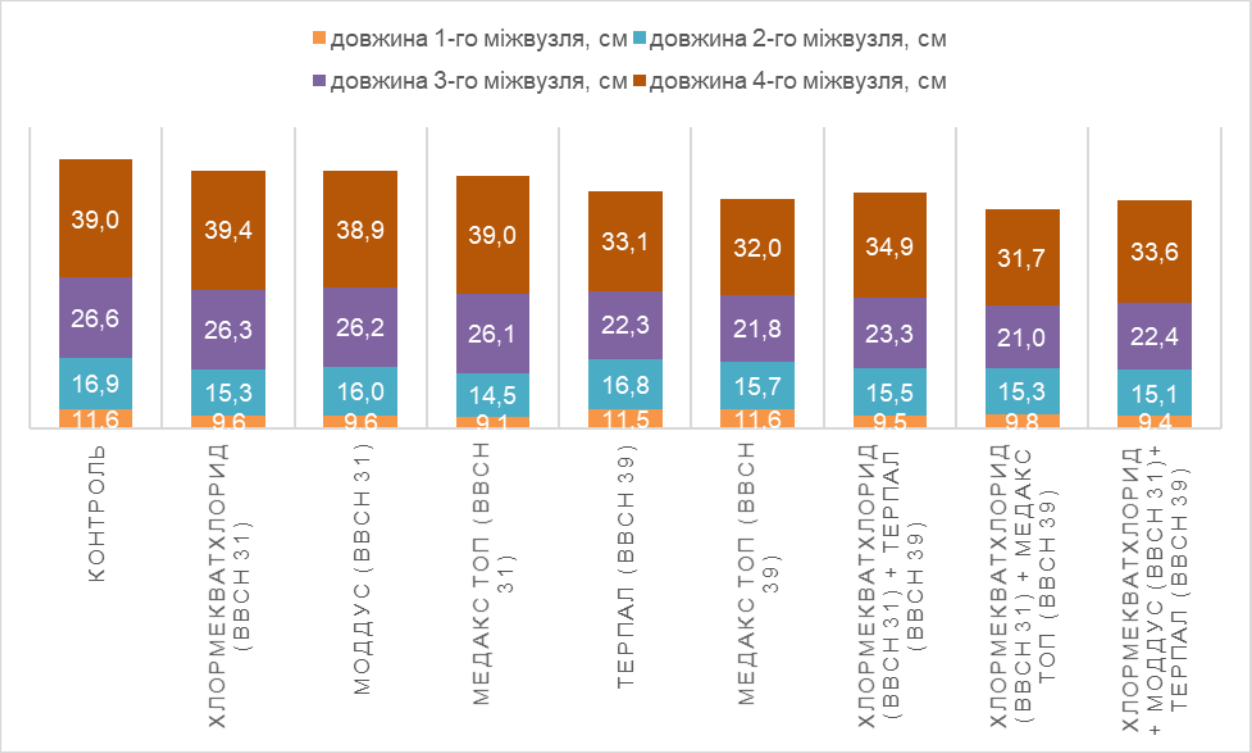

Рис. 3.4. Вплив регуляторів росту на довжину міжвузлів ячменю озимого сорту Ханнелоре

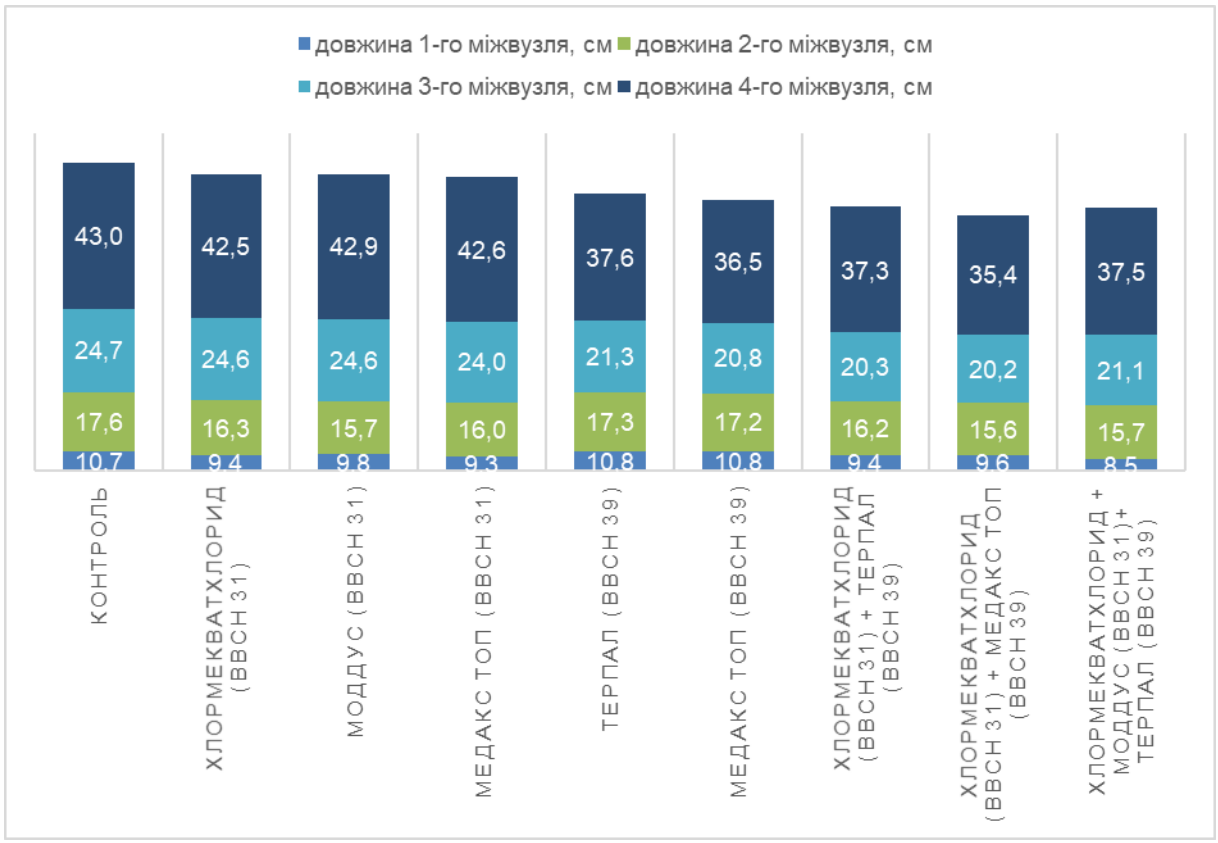

Рис. 3.5. Вплив регуляторів росту на довжину міжвузлів ячменю озимого сорту Хайлайт

Найкоротше четверте міжвузля — 35,4 см — спостерігалося на варіанті з обробкою Медакс Топ 1,0 л/га у фазу ВВСН 39, що на 7,6 см менше порівняно з контролем.

Поникнення колоса є поширеним явищем у посівах озимого ячменю. Відомо, що скорочення найдовшого підколосового міжвузля та потовщення стінок соломини зменшує ризик зламування колоса під час наливу зерна та збирання врожаю.

За результатами багаторічних досліджень на трьох сортах встановлено, що внесення регуляторів росту у фазу прапорцевого листка значно знижує ймовірність поникнення колоса (табл. 3.2). Обприскування препаратами у фазу ВВСН 31 не справляє помітного впливу на цей показник. Найбільший ефект щодо підвищення стійкості до поникнення колоса спостерігався на сорті Вінтмальт, де показник досягав 4 балів.

Таблиця 3.2

Стійкість до поникнення колосу ячменю озимого залежно від ретардантного захисту, бал (у середньому за 2024–2025 рр.)

Морфорегулятор	Сорт Вінтмальт	Сорт Ханнелоре	Сорт Хайлайт
Контроль	1,7	2	1,3
Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31)	2,0	2	1,3
Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31)	2,0	2	1,3
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31)	2,0	2	1,3
Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	4,0	3,6	2,6
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	4,0	3,6	3
Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	4,0	3,6	2,6
Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	4,0	4	3,3
Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	4,0	3,6	3,3

Примітка: шкала оцінювання 1-5 балів, де 1- нестійкий, 5- стійкий.

Отже, результати досліджень за період 2024–2025 рр. показали, що застосування регуляторів росту сприяє зменшенню висоти рослин та

скороченню довжини міжвузлів, причому ефект залежить від термінів внесення препаратів. Це, в свою чергу, позитивно впливає на стійкість рослин до вилягання. Найвищі показники стійкості спостерігалися у сорту Ханнелоре.

3.2. Формування листкової поверхні та чиста продуктивність фотосинтезу сортів ячменю озимого залежно від впливу морфорегуляторів

Вплив регуляторів росту на фотосинтетичну продуктивність здійснюється через зміни в організації фотосинтетичного апарату рослин. Вони блокують синтез гіберелінів, що сповільнює надмірний ріст вегетативної частини рослини [90]. Відомо, що морфорегулятори зменшують площу листкової поверхні зернових колосових культур, проте при цьому підвищується питома маса листків, що забезпечує потовщення листкової пластинки [79].

За результатами наших досліджень встановлено, що внесення регуляторів росту знижувало площу листкової поверхні на всіх досліджуваних сортах (рис. 3.6). У сорту Вінтмальт на контрольному варіанті площа листя становила 47,8 м²/га, тоді як під впливом морфорегуляторів вона зменшувалася до 44,6 м²/га. Для сорту Ханнелоре площа листкової поверхні на контролі становила 53,2 м²/га, а обробка Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Модус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39) зменшувала асиміляційну поверхню до 50,9 м²/га в середньому за роки досліджень.

За три роки експерименту шестирядний сорт Хайлайт формував більшу площу листя, ніж сорти Ханнелоре та Вінтмальт, що пояснюється його морфологічними особливостями та здатністю утворювати більш потужну надземну вегетативну масу. На контрольному варіанті площа листкової поверхні становила 55,1 м²/га. При обробці Медакс Топ 1,0 л/га у фазу виходу в трубку площа листя становила 54,3 м²/га, а у фазу появи прапорцевого листа — 53,3 м²/га. Це свідчить про те, що внесення регулятора у фазу ВВСН 39 має

більший вплив на зменшення площі листя, ніж у фазу ВВСН 31. Подібну тенденцію спостерігали також для сортів Вінтмальт та Ханнелоре.

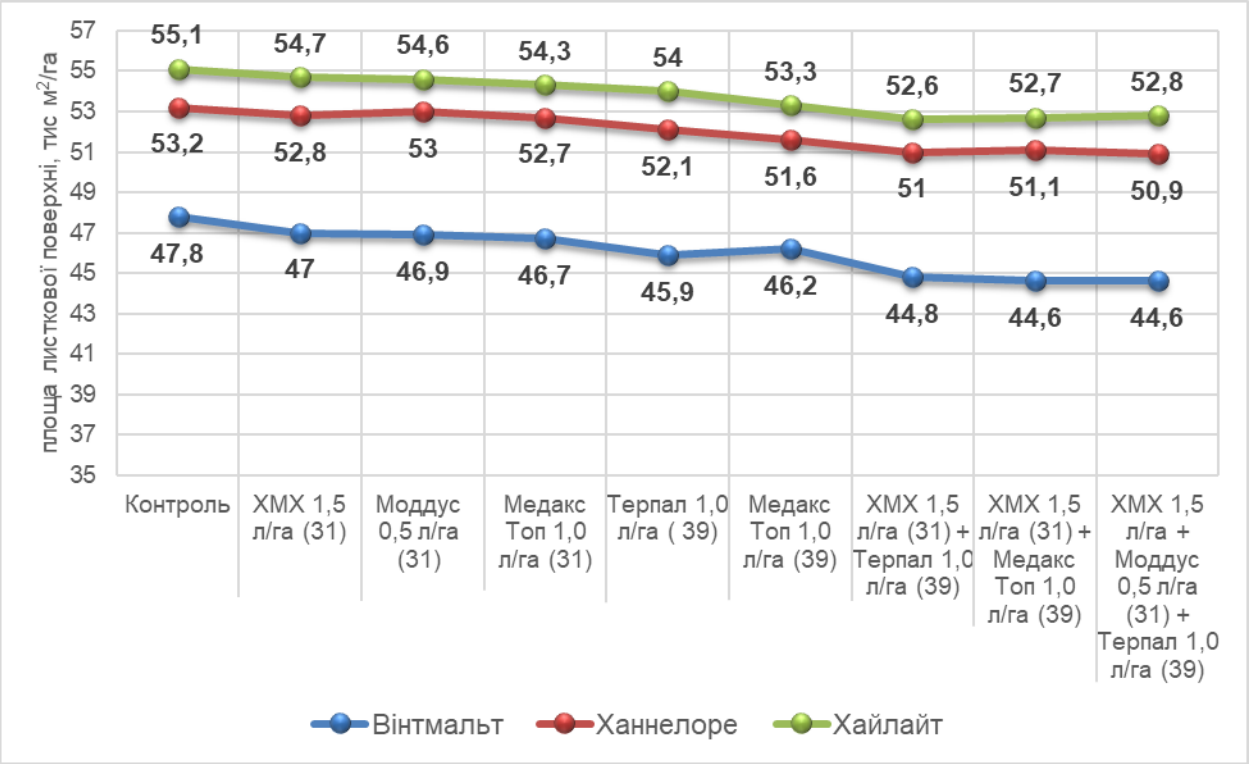

Рис. 3.6 Площа листкової поверхні сортів ячменю озимого в фазу колосіння залежно від ретардантного захисту

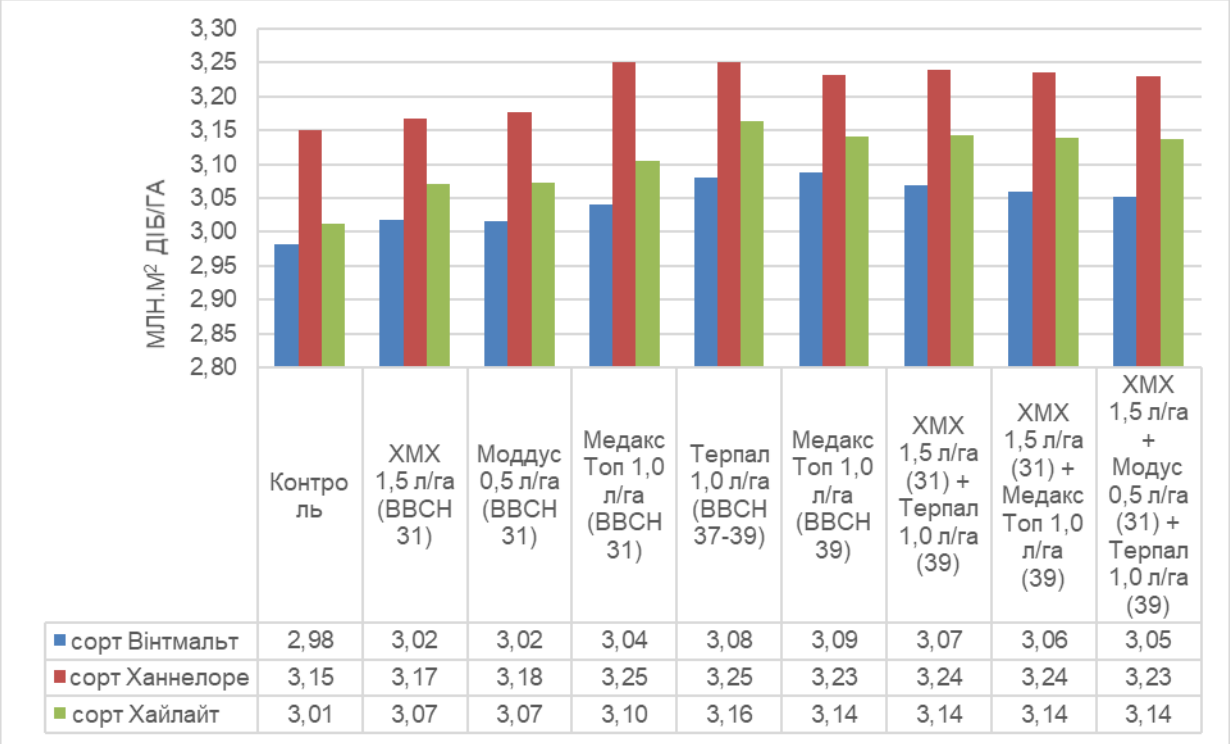
Підвищення інтенсивності захисту рослин від вилягання сприяло зменшенню площі листкової поверхні, що є реакцією ячменю на зниження рівня гіберелінів. Найменші значення площі листя спостерігалися на варіантах обробки Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39), Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Модус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39) та Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39). Для сорту Вінтмальт площа листкової поверхні становила 44,6, 44,6 та 44,8 тис. м²/га відповідно, що на 3,0–3,2 тис. м²/га менше, ніж у контролі.

Схожі результати були отримані дослідженнями Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН на ярому ячмені. Встановлено, що застосування Терпалу зменшувало площу листя. Поєднання регуляторів росту Терпал та Біном за оптимального мінерального живлення підвищує

інтенсивність фотосинтезу та ефективність використання фотосинтетично активної радіації [79].

За словами В.В. Рогача та О.І. Буйної [90], зменшення площі листя під дією хлормекват-хлориду компенсується підвищенням питомої поверхневої щільності листків за рахунок кращого розвитку мезоструктур, збільшення вмісту хлорофілу, росту хлорофільного індексу та підвищення показників чистої продуктивності. Це підвищує донорний потенціал рослин, формує надлишок асимілятів та позитивно впливає на врожайність.

В середньому за роки досліджень застосування регуляторів росту підвищувало фотосинтетичний потенціал усіх досліджуваних сортів. Для сорту Хайлайт приріст фотосинтетичного потенціалу складав у середньому 1,9–5 % залежно від виду морфорегулятора (рис. 3.7).

	Контроль	ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31)	Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31)	Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31)	Терпал 1,0 л/га (ВВСН 37-39)	Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	ХМХ 1,5 л/га (31) + Терпал 1,0 л/га (39)	ХМХ 1,5 л/га (31) + Медакс Топ 1,0 л/га (39)	ХМХ 1,5 л/га (31) + Модус 0,5 л/га (31) + Терпал 1,0 л/га (39)
сорт Вінтмальт	2,98	3,02	3,02	3,04	3,08	3,09	3,07	3,06	3,05
сорт Ханнелоре	3,15	3,17	3,18	3,25	3,25	3,23	3,24	3,24	3,23
сорт Хайлайт	3,01	3,07	3,07	3,10	3,16	3,14	3,14	3,14	3,14

Рис. 3.7. Фотосинтетичний потенціал сортів ячменю озимого залежно від регуляторів росту

Незначне збільшення фотосинтетичного потенціалу спостерігалося у сорту Вінтмальт, де на контрольному варіанті цей показник становив 2,98

млн м²·діб/га і зростав до 3,09 млн м²·діб/га залежно від варіанту застосування регуляторів росту. Це свідчить про те, що ефект морфорегуляторів на фотосинтетичну продуктивність значною мірою визначається сортовими особливостями.

Фотосинтетичний потенціал залежить від низки факторів, зокрема гідротермічних умов вегетаційного періоду, морфологічних характеристик сорту, агротехнічних прийомів, системи удобрення та захисту посівів. За однакових умов вирощування динаміка накопичення сухої речовини визначається індивідуальними особливостями конкретного сорту.

У наших дослідженнях маса сухої речовини змінювалася залежно від сорту та варіанту внесення регуляторів росту. Так, сорт Ханнелоре на контрольному варіанті формував 1337 г/м² сухої речовини (рис. 3.8). Найвищий показник — 1454 г/м² — було зафіксовано на варіанті з обробкою Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39), що на 8,8 % перевищує контроль.

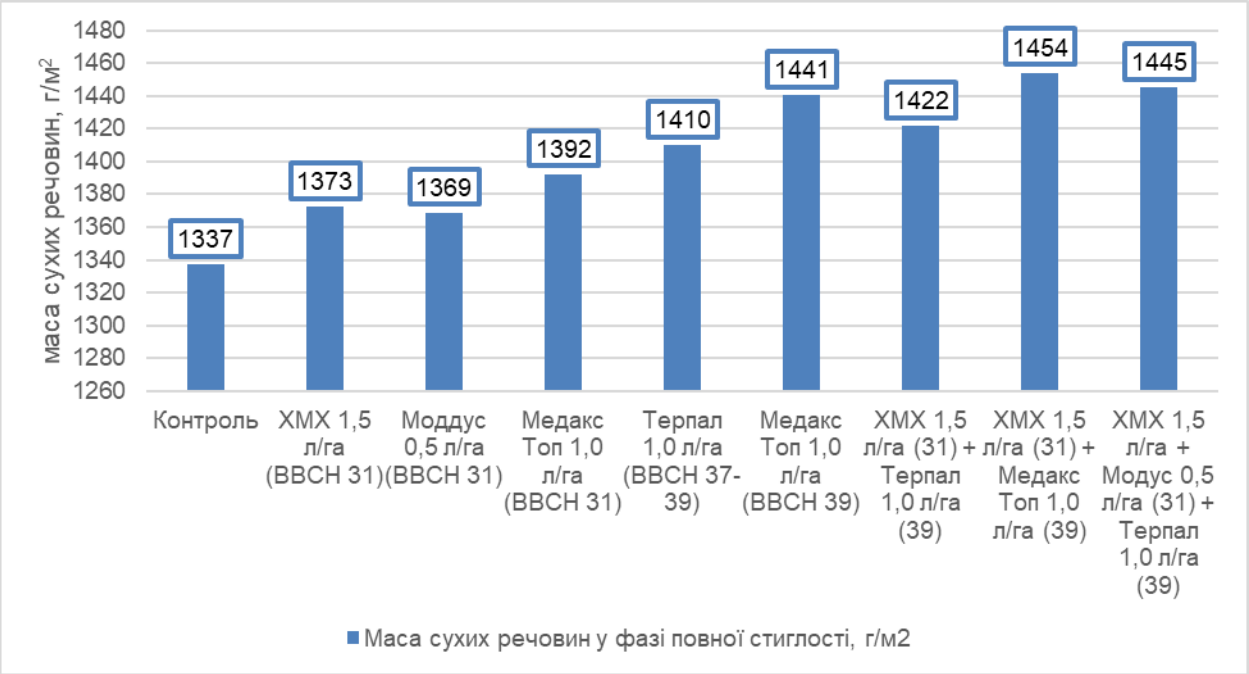

Рис. 3.8. Накопичення сухих речовин посівами ячменю озимого сорту Ханнелоре у фазі повної стиглості

Серед варіантів одноразового внесення морфорегуляторів найвищу масу

сухої речовини у сорту Ханнелоре зафіксовано при застосуванні Медакс Топ 1,0 л/га у фазу прапорцевого листка — 1441 г/м², тоді як найнижчий показник спостерігався на варіанті Моддус 0,5 л/га у фазу початку виходу в трубку – 1369 г/м².

Таблиця 3.3

Показники фотосинтетичної продуктивності ячменю озимого сорту Вінтмальт залежно від ретардантного захисту (середнє за 2024–2025 рр.)

Ретардантний захист	ФП, млн м^2 діб/га	Маса сухих речовин у фазі повної стиглості, г/м^2	ЧПФ, г /м^2 за добу
Контроль	2,98	1291	1,64
ХМХ* 1,5 л/га (ВВСН 31)	3,02	1326	1,66
Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31)	3,02	1317	1,65
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31)	3,04	1347	1,66
Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	3,08	1385	1,67
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	3,09	1409	1,70
ХМХ 1,5 л/га (31) + Терпал 1,0 л/га (39)	3,07	1414	1,69
ХМХ 1,5 л/га (31) + Медакс Топ 1,0 л/га (39)	3,06	1443	1,72
ХМХ 1,5 л/га + Модус 0,5 л/га (31) + Терпал 1,0 л/га (39)	3,05	1432	1,72

*ХМХ – Хлормекват-хлорид 750

Встановлено, що найбільше накопичення сухої речовини відбувається при застосуванні регуляторів росту у фазу прапорцевого листка. Так, при внесенні Медакс Топ 1,0 л/га у фазу ВВСН 31 маса сухої речовини становила 1392 г/м², що на 49 г/м² менше, ніж при застосуванні того ж продукту у фазу ВВСН 39. Подібна закономірність спостерігалася і для інших досліджуваних сортів — Вінтмальт та Хайлайт.

Регулятори росту також позитивно впливали на чисту продуктивність фотосинтезу. Найвищі показники цього показника — 1,72 г/м²·добу — спостерігалися на варіантах Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) та Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Модус 0,5 л/га

(ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39).

Встановлено сильний позитивний зв’язок між масою сухої речовини та чистою продуктивністю фотосинтезу (r = 0,96) та середній позитивний зв’язок між чистою продуктивністю фотосинтезу та фотосинтетичним потенціалом (r = 0,67).

3.3. Показники структури врожаю врожайності ячменю озимого залежно від елементів технології вирощування

Елементи технології вирощування, такі як удобрення, обробіток ґрунту, способи сівби та засоби захисту рослин, підвищують урожайність і позитивно впливають на компоненти структури врожаю.

Основними елементами структури врожаю ячменю є кількість продуктивних стебел на одиниці площі, маса зерна з колосу, озерненість колосу та маса 1000 зернин.

За результатами наших досліджень встановлено, що застосування регуляторів росту сприяло збільшенню маси зерна з колосу. При цьому маса колоса залежала від сортових особливостей. Найвищі показники за роки досліджень спостерігалися у шестирядного сорту Хайлайт — 2,01–2,15 г залежно від варіанту обробки морфорегуляторами. Дворядні сорти Вінтмальт та Ханнелоре формували масу зерен з колосу у межах 1,08–1,18 г та 1,21–1,32 г відповідно.

Застосування регуляторів росту підвищувало цей показник у сорту Вінтмальт на 1,8–10,2 %, у сорту Ханнелоре — 2,4–8,0 %, а у сорту Хайлайт — 2,0–8,0 % порівняно з контролем. Серед одноразових обробок у фазу виходу в трубку для сорту Вінтмальт найвищі показники маси колоса спостерігалися при застосуванні Медакс Топ 1,0 л/га — 1,13 г, що на 4,6 % більше за контроль (табл. 3.4). Обробка препаратами Терпал 1,0 л/га та Медакс Топ 1,0 л/га у фазу прапорцевого листка забезпечувала масу колоса 1,16 г та 1,17 г відповідно.

Максимальні значення 1,18 г та 1,2024 г були отримані при дворазовому застосуванні Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс

Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) та триразовому внесенні Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Модус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39). Встановлено, що збільшення маси зерна з колосу відбувалося переважно за рахунок підвищення маси 1000 насінин.

Таблиця 3.4

Структура врожаю ячменю озимого сорту Вінтмальт залежно від внесення морфорегуляторів (у середньому за 2024–2025 рр.)

Варіант досліду	Кількість прод. пагонів, шт/м^2	К-ть зерен в колосі, шт	Маса 1000 зерен, г	Маса зерна з колоса, г	Біологічна врожайність, т/га
Контроль	693	23,3	46,2	1,08	7,46
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31)	695	23,1	47,5	1,10	7,63
Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31)	693	23,4	47,5	1,11	7,70
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31)	697	23,5	47,9	1,13	7,85
Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	695	23,9	48,7	1,16	8,09
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	697	23,9	48,9	1,17	8,15
ХМХ 1,5 л/га (31) + Терпал 1,0 л/га (39)	696	24	48,8	1,17	8,15
ХМХ 1,5 л/га (31) + Медакс Топ 1,0 л/га (39)	697	24	49,7	1,2024	8,31
ХМХ 1,5 л/га (31) + Модус 0,5 л/га (31) + Терпал 1,0 л/га (39)	695	23,7	49,8	1,18	8,20

Скорочення лінійної довжини стебла ячменю супроводжується посиленням росту колоса та кращим наливанням зерна. Одним із чинників підвищення продуктивності зернових при використанні морфорегуляторів є більш повне формування зернівки та збільшення маси 1000 насінин. За даними В. В. Лихочвора [91], це відбувається завдяки внесенню регуляторів росту у фазу початку виходу в трубку, що сприяє переорієнтації потоку асимілянтів у репродуктивні органи рослини.

У наших дослідженнях обробка посівів регуляторами росту сприяла підвищенню маси 1000 зерен. Одним із факторів, що впливає на збільшення

цього показника, є захист рослин від вилягання, оскільки його наявність може зменшувати масу 1000 зерен на 8–15 %.

Наші результати також підтвердили наявність залежності між масою 1000 насінин та стійкістю рослин до вилягання (рис. 3.9).

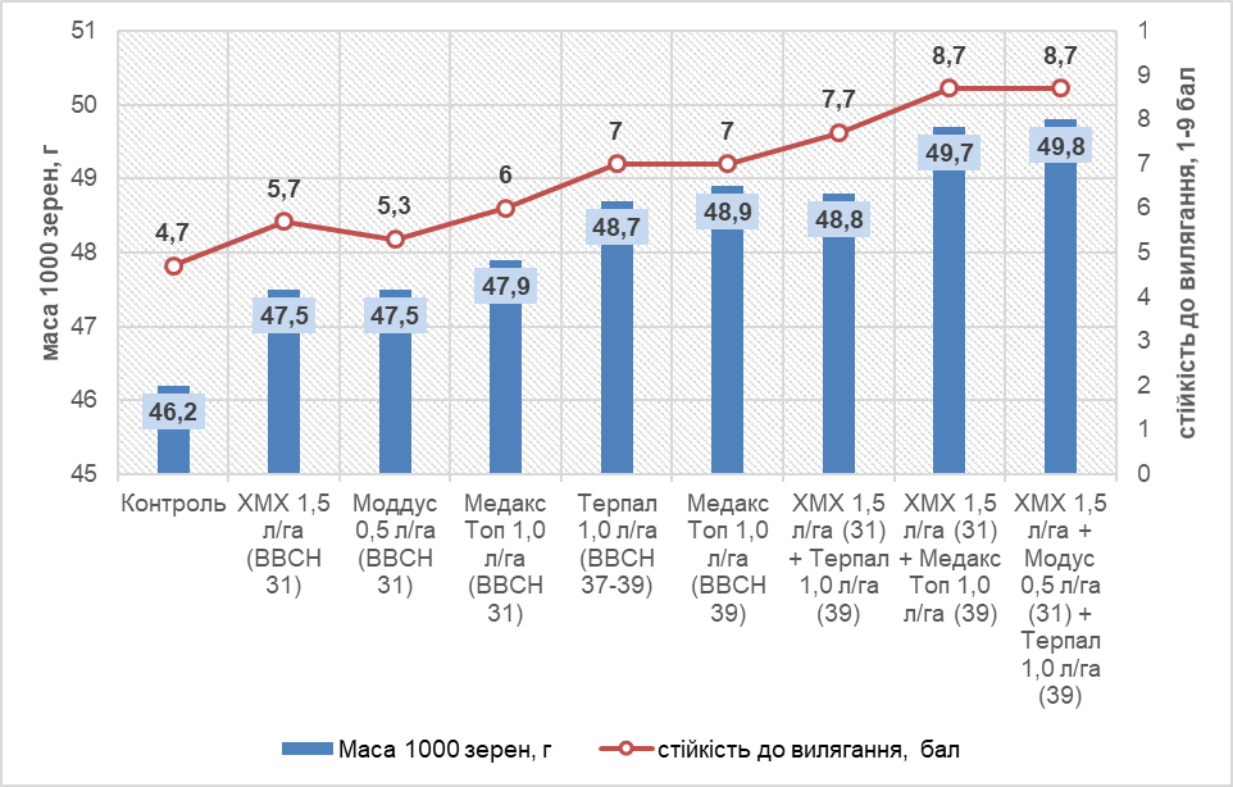

Рис. 3.9. Взаємозв'язок маси 1000 зерен та стійкості до вилягання ячменю озимого сорту Вінтмальт залежно від морфорегуляторів

Аналіз кореляційних зв'язків показав тісний позитивний зв'язок (r = 0,96) між стійкістю рослин до вилягання та масою 1000 зерен, а також сильний негативний зв'язок (r = -0,97) між висотою рослин та цим показником. На контрольному варіанті середня стійкість до вилягання становила 4,7 балів, при цьому маса 1000 зерен була найменшою — 46,2 г. При обробці Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) посіви були стійкими до вилягання (8,7 балів), що забезпечило масу 1000 зерен 49,7 г, тобто на 1,1 г більше, ніж у контролі. Подібна тенденція спостерігалася і для інших досліджуваних сортів.

Найвищі показники маси 1000 зерен були отримані на варіантах Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га та Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га. Для сорту Вінтмальт цей показник становив 49,7–49,8 г, для сорту Ханнелоре — 48,9–49,0 г, а для сорту Хайлайт — 49,6 г.

Встановлено тісний кореляційно-регресійний зв'язок маси 1000 зерен із строками та кратністю обробки рослин на всіх досліджуваних сортах (рис. 3.10), де у — маса 1000 зерен (г), х — кратність і строки застосування регуляторів росту, R^2 — коефіцієнт детермінації.

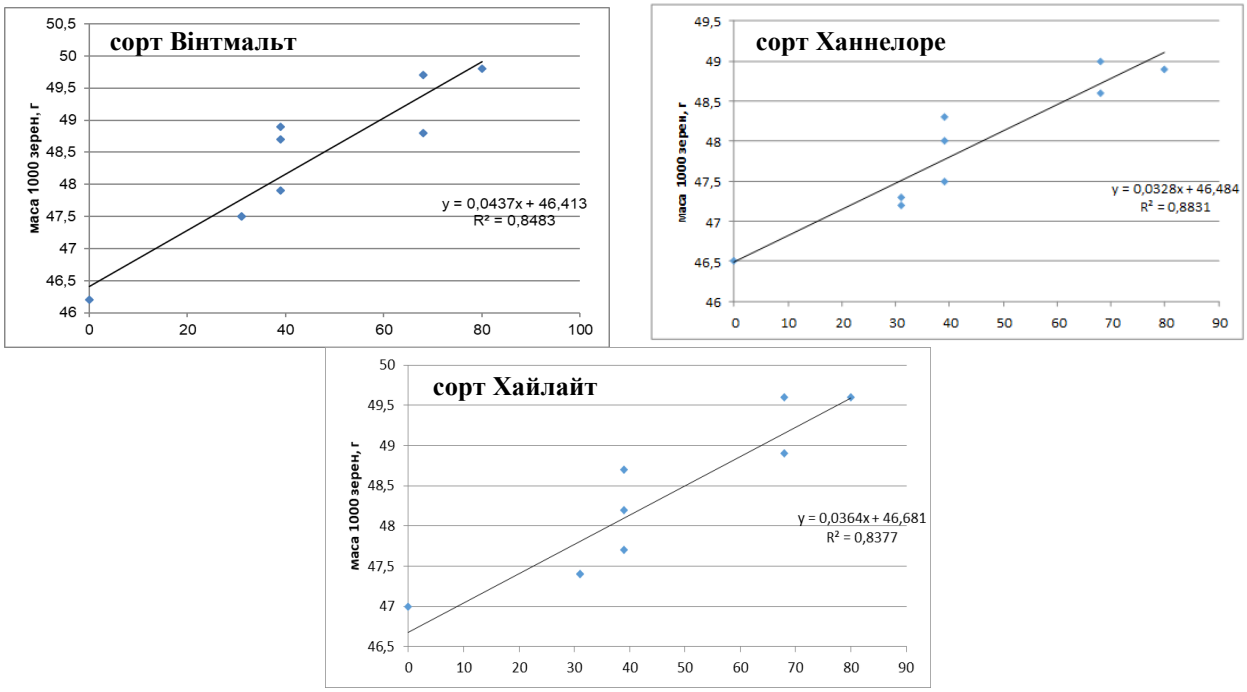

Рис. 3.10. Модель залежності показників маси 1000 зерен від строків та кратності обробок регуляторами росту

У наших дослідженнях застосування регуляторів росту не справляло істотного впливу на кількість зерен у колосі. Цей показник більше визначався морфологічними особливостями сорту. Так, у сорту Вінтмальт середня кількість зерен становила 23,1–24,0 шт./колос, у сорту Ханнелоре — 26,1–26,9 шт./колос, а у шестирядного сорту Хайлайт — 42,7–43,5 шт./колос.

Важливою біологічною характеристикою хлібних злаків є здатність кущитись, яка залежить від сортових особливостей, тривалості періоду від

сходів до виходу в трубку, агрокліматичних умов та забезпеченості ґрунту поживними речовинами. Коефіцієнт кущіння визначає густоту продуктивного стеблостою, що впливає на інші елементи структури врожаю.

За результатами наших досліджень не встановлено впливу ретардантного захисту на кількість продуктивних пагонів. Це пояснюється тим, що обприскування проводилось у фазу виходу в трубку та появи прапорцевого листка, коли закладка продуктивних пагонів у ячменю вже завершена. Відомо, що закладання продуктивних пагонів починається з моменту сівби і триває до початку стадії виходу в трубку. Тобто після переходу конуса наростання головного пагона у генеративну фазу розвиток кущіння ячменю припиняється.

3.4. Урожайність зерна сортів ячменю озимого залежно від застосування морфорегуляторів

Урожайність, як показник продуктивності культур, формується під впливом численних факторів і умов вирощування. При вирощуванні ячменю озимого важливими складовими технології є правильний вибір сорту та захист посівів від вилягання.

За даними зарубіжних досліджень, застосування регуляторів росту, зокрема Хлормекват-хлориду, позитивно впливає на показники урожайності. Як відзначає С.М. Каленська [76], обробка зернових колосових культур морфорегуляторами підвищує врожайність за рахунок зменшення вилягання рослин і покращення структури врожаю.

У наших дослідженнях урожайність варіювала залежно від сорту та виду регулятора росту. Найнижчі показники спостерігалися у сорту Вінтмальт — 7,15–7,99 т/га залежно від варіанту обробки (табл. 3.5). Для сорту Ханнелоре на контрольному варіанті урожайність становила 7,40 т/га, тоді як внесення морфорегуляторів підвищувало її до 8,05 т/га, що на 0,65 т/га (8,8 %) більше порівняно з контролем. Серед досліджуваних сортів Хайлайт показав найвищий рівень урожайності — 7,86–8,70 т/га.

У середньому по фактору застосування регуляторів росту контрольний варіант забезпечував 7,47 т/га. Всі варіанти обробки демонстрували перевагу над контролем. Зокрема, обробка у фазу виходу в трубку (ВВСН 31) забезпечувала приріст 0,15–0,28 т/га. Найбільший ефект спостерігався при застосуванні Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31) — приріст становив 0,24 т/га для сорту Хайлайт та 0,31 т/га для сортів Вінтмальт і Ханнелоре.

Таблиця 3.5

Урожайність сортів ячменю озимого залежно від застосування морфорегуляторів (середнє за 2024-2025 рр.)

Варіант досліду	Сорт Вінтмальт		Сорт Ханнелоре		Сорт Хайлайт		Середнє по фактору В (морфрегулятор)
	урожайність	± (т/га) до контролю	урожайність	± (т/га) до контролю	урожайність	± (т/га) до контролю	
Контроль	7,15	-	7,40	-	7,86	-	7,47
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31)	7,34	0,2024	7,60	0,20	8,00	0,14	7,65
Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31)	7,29	0,14	7,58	0,18	8,01	0,15	7,63
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31)	7,46	0,31	7,71	0,31	8,10	0,24	7,76
Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	7,67	0,52	7,81	0,41	8,25	0,39	7,91
Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	7,80	0,65	7,98	0,58	8,36	0,50	8,05
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	7,83	0,68	7,87	0,47	8,37	0,51	8,02
ХМХ 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39)	7,99	0,84	8,05	0,65	8,70	0,84	8,25
ХМХ 1,5 л/га + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39)	7,93	0,78	8,00	0,60	8,62	0,76	8,18
Середнє по фактору А (сорт)	7,61		7,78		8,25		-
$НІР_{05}$ Фактор АВ 2024 р. = 0,31; 2025 р. = 0,22							
$НІР_{05}$ Фактор А (сорт) 2024 р. = 0,10; 2025 р. = 0,07							
$НІР_{05}$ Фактор В (морфорегулятор) 2024 р. = 0,13; 2025 р. = 0,09							

Зміна часу внесення препарату Медакс Топ 1,0 л/га у фазу прапорцевого листка (ВВСН 39) забезпечила приріст урожайності до контролю на 0,57 т/га, тобто внесення у фазу ВВСН 39 дало додаткову прибавку 0,29 т/га (при НІР05 = 0,10 для фактору Б). У варіанті з поєднанням Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39) приріст до контролю становив 0,55 т/га, що було на 0,02 т/га менше, ніж у варіанті Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39), однак ця різниця знаходилась у межах похибки.

Дворазове застосування регуляторів росту, а саме Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) та Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39), виявилось найбільш ефективним і забезпечило приріст урожайності на 0,78 та 0,71 т/га відповідно.

За даними аналізу повної схеми, у середньому за роки досліджень, максимальний приріст у варіанті Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) становив 0,84 т/га для сорту Вінтмальт, 0,65 т/га для сорту Ханнелоре та 0,84 т/га для сорту Хайлайт.

Дисперсійний аналіз трирічних досліджень показав, що на формування врожайності найбільший вплив мав сорт (фактор А) — 55 %, дещо менший ефект мали морфорегулятори (фактор В) — 43 %, а взаємодія цих факторів практично не впливала на врожайність — лише 2 % (рис. 3.11).

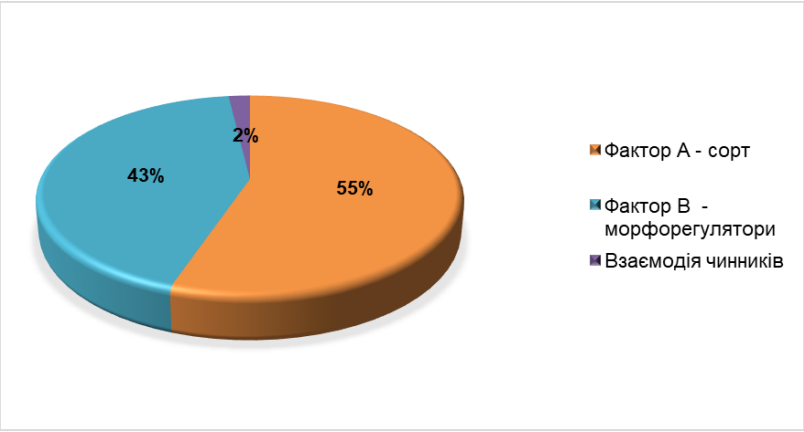

Рис. 3.11. Частка впливу сорту та використання регуляторів росту на врожайність ячменю озимого

РОЗДІЛ 4
ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ЯЧМЕНЮ ОЗИМОГО

Для оцінки будь-якого агрономічного заходу, який впливає на урожайність, важливо враховувати не лише приріст продукції, але й економічну ефективність. При цьому слід оцінювати співвідношення витрат та отриманого результату як у кількісному, так і у якісному вираженні. Основними показниками економічної ефективності є приріст врожаю, чистий прибуток та рівень рентабельності.

У досліді з вивчення впливу морфорегуляторів на різні сорти ячменю найвищу вартість продукції зафіксовано на варіанті Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га: 37 817 грн на сорті Вінтмальт, 38 116 грн — на сорті Ханнелоре та 41 2043 грн — на сорті Хайлайт (табл. 4.1–4.3).

Витрати на виробництво зростали при застосуванні регуляторів росту. Так, на 1 га для сорту Вінтмальт контрольний варіант коштував 13 930 грн, а із застосуванням препаратів витрати підвищувалися залежно від виду та кратності обробки.

Собівартість 1 т зерна сорту Вінтмальт без внесення регуляторів становила 202 448 грн. При застосуванні Моддус 0,5 л/га та Медакс Топ 1,0 л/га у фазу виходу в трубку собівартість дещо змінювалася і становила 201 010 та 202 455 грн відповідно. На інших варіантах досліду цей показник коливався у межах 1853–202 429 грн, порівняно з контролем.

Собівартість продукції сорту Вінтмальт була вищою, ніж у інших сортів. На контрольному варіанті вона становила 202 448 грн, тоді як для сорту Ханнелоре — 1 861 грн, а сорту Хайлайт — 1 761 грн. Для сортів Ханнелоре та Хайлайт застосування регуляторів росту, таких як Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31), Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 31) та комбінації Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39), спричиняло зростання собівартості порівняно з контролем.

Таблиця 4.1

Економічна ефективність вирощування ячменю озимого сорту Вінтмальт залежно від регуляторів росту

Варіант досліду	Урожайність т/га	Вартість продукції з 1 га, грн	Витрати на 1 га, грн	Собівартість 1 т, грн	Чистий прибуток, грн/га	Рівень рентабельності, %
Контроль	7,15	33841	13930	202448	2024911	142,9
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)	7,34	34724	14152	202429	20572	145,4
Моддус (ВВСН 31)	7,29	3452024	14656	2010	2024863	135,5
Медакс Топ (ВВСН 31)	7,46	35292	14580	202455	20712	142,1
Терпал (ВВСН 39)	7,67	36318	14432	1881	21886	151,6
Медакс Топ (ВВСН 39)	7,80	36902	14580	1870	22322	153,1
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)+ Терпал (ВВСН 39)	7,83	37075	14654	1871	22421	153,0
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)+ Медакс Топ (ВВСН 39)	7,99	37817	14802	1853	23015	155,5
Хлормекват-хлорид + Моддус (ВВСН 31)+ Терпал (ВВСН 39)	7,93	37533	15380	202439	22153	144,0

Таблиця 4.2

Економічна ефективність вирощування ячменю озимого сорту Ханнелоре залежно від регуляторів росту

Варіант досліду	Урожайність т/га	Вартість продукції з 1 га, грн	Витрати на 1 га, грн	Собівартість 1 т, грн	Чистий прибуток, грн/га	Рівень рентабельності, %
Контроль	7,40	35040	13775	1861	21265	154,4
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)	7,60	35971	13997	1842	2202474	157,0
Моддус (ВВСН 31)	7,58	35876	14501	202413	21375	147,4
Медакс Топ (ВВСН 31)	7,71	36491	14425	1871	22066	153,0
Терпал (ВВСН 39)	7,81	36949	14277	1829	22672	158,8
Медакс Топ (ВВСН 39)	7,98	37754	14425	1808	23329	161,7
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)+ Терпал (ВВСН 39)	7,87	37264	14499	1842	22765	157,0
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)+ Медакс Топ (ВВСН 39)	8,05	38116	14647	182024	23469	160,2
Хлормекват-хлорид + Моддус (ВВСН 31)+ Терпал (ВВСН 39)	8,00	37880	15225	202402	22655	148,8

Таблиця 4.3

Економічна ефективність вирощування ячменю озимого сорту Хайлайт залежно від регуляторів росту

Варіант досліду	Урожайність т/га	Вартість продукції з 1 га, грн	Витрати на 1 га, грн	Собівартість 1 т, грн	Чистий прибуток, грн/га	Рівень рентабельності, %
Контроль	7,86	37217	13850	1761	23367	168,7
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)	8,00	37880	14072	1758	23808	169,2
Моддус (ВВСН 31)	8,01	37896	14576	1820	23320	160,0
Медакс Топ (ВВСН 31)	8,10	38322	14500	1791	23822	164,3
Терпал (ВВСН 39)	8,25	39047	14352	1740	24695	172,1
Медакс Топ (ВВСН 39)	8,36	39568	14500	1734	25068	172,9
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)+ Терпал (ВВСН 39)	8,37	39599	14574	1742	25025	171,7
Хлормекват-хлорид (ВВСН 31)+ Медакс Топ (ВВСН 39)	8,70	4120243	14722	1692	26471	179,8
Хлормекват-хлорид + Моддус (ВВСН 31)+ Терпал (ВВСН 39)	8,62	40814	15300	1774	25514	166,8

Внесення регуляторів росту сприяло підвищенню чистого прибутку на всіх варіантах захисту сорту Ханнелоре. Для сортів Хайлайт та Вінтмальт спостерігалася неоднорідна реакція: не всі варіанти обробки забезпечували приріст прибутку порівняно з необробленими ділянками. Зокрема, застосування препарату Моддус у фазу ВВСН 31 призвело до зменшення прибутку на 47–48 грн, що пояснюється високою вартістю цього продукту.

Найбільш вигідним за основними економічними показниками виявився сорт Хайлайт у порівнянні з Ханнелоре та Вінтмальт. Так, прибуток без внесення регуляторів росту становив: Хайлайт — 23 367 грн, Ханнелоре — 21 265 грн, Вінтмальт — 20 4911 грн. Максимальні значення прибутку отримано на варіанті Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39): Вінтмальт — 23 015 грн/га, Ханнелоре — 23 469 грн/га, Хайлайт — 26 471 грн/га. Рівень рентабельності у кращих варіантах досягав 155,5–179,8 %, залежно від сорту та строку застосування препарату.

Аналіз економічної ефективності вирощування ячменю озимого показав, що в умовах західного Лісостепу України на типових чорноземах інтенсифікація технології з використанням мінерального живлення у поєднанні з ефективним фунгіцидним захистом є економічно обґрунтованою. Зокрема, вирощування сорту Вінтмальт із внесенням Систіва 1,5 л/т + Адексар Плюс 1,0 л/га та мінерального живлення N120P90K120 забезпечує максимальний прибуток — 26 143 грн.

Вибір високопродуктивних сортів, стійких до вилягання, спрощує захист посівів за допомогою регуляторів росту та сприяє отриманню високого економічного ефекту. З огляду на це, найдоцільніше з економічної точки зору вирощувати шестирядний сорт Хайлайт із застосуванням Хлормекват-хлорид 1,5 л/га + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39).

РОЗДІЛ 5.ОХОРОНА ПРАЦІ.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про охорону праці», відповідальність за створення безпечних та нешкідливих умов праці покладається на роботодавця. Нижче наведено основні обов'язки роботодавця у сфері охорони праці.

Таблиця 6.1

Обов'язки роботодавця з охорони праці.

№ п/п	Завдання і обов'язки робото дав ця; (власника), керівників підрозділів	Дії роботодавця (власника), керівників підрозділів
1	2	3
1	Попередній (прийняті на роботу) і періодичний медогляд	Визначення (суцільно *з СЕС)* перелік професій і робіт, для виконання яких необхідний попередній і періодичний медогляд в установлений період. Одержання від медичного закладу заключного акту. Прийняття рішення на основі заключного акту
2	Заключения трудового договору (контракту)	Ознайомлення (підпис) працівника з умовами охорони праці (вступний і первинний інструктаж), можливим ризиком пошкодження здоров'я, з компенсаціями за шкідливі (небезпечні) умови праці
3	Допуск до робіт (без підвищеної небезпеки)	Вивчення по професії вхідного і первинного інструктажів (проводиться для всіх без виключення). Визначення переліку професій і посад працівників, звільнених від повторного інструктажу. Контроль за правильністю і своєчасністю проведення інструктажів
4	Допуск до роботи з підвищеною небезпекою	Визначення переліку робіт з яких надаються додаткові (підвищенні) потреби небезпеки праці. Вивчення і перевірка знань.
продовж. табл. 6.1		
1	2	3

5	Допуск керівників і спеціалістів до праці	Ознайомлення з станом умов праці на об'єкті, засобами захисту, нормативними документами, посадовими обов'язками з охорони праці.
6	Вивчення і перевірка знань правил і норм охорони праці у посадових осіб	Визначення переліку, професій і посад працівників та спеціалістів, які підлягають періодичним перевіркам знань. Організація робіт комісій по перевірці знань з ОП.
7	Інструкції по охороні праці	Розробка з забезпечення працівників інструкціями по ОП Переробка, зміни доповнень в установлений період.
8	Забезпечення спецодягом і засобами індивідуального захисту(ЗІЗ)	Розробка і затвердження переліку робіт і професій, по якому повинен видаватись спецодяг і ЗІЗ. Безкоштовна видача ЗІЗ. Здійснення контролю за правильністю використання робітниками ЗІЗ.
9	Розслідування нещасних випадків	Організація першої допомоги постраждалому, доставка в мед заклад. Повідомленім про нещасні випадки за установленою формою (в залежності від характеру н/в). Створення комісії по, розслідуванню н/в, розслідування і оформлення акту спеціального розслідування. Розробка; заходів по попередженню н/в. Видання наказу за результатами розслідування. Контроль за виконанням намічених заходів.
10	Відшкодування працівнику шкоди, спричиненої його каліцтвом	Розгляд заяви від потерпілого, прийняття рішення І про подання не обхідних документів у виконавчі органи соціального страхування від н/в

продовж. табл. 6.1

1	2	3
11	Проведення атестації робочих місць (р.м.) за умовами праці	Створення атестаційної комісії, визначення термінів і підготовка графіків проведення атестації.; Визначення переліку небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які будуть відображатися в карті атестації. Гігієнічна оцінка умов і характеру праці. Оцінка травмо (не) безпеки робочих місць. Облік забезпеченості працівників засобами індивідуального захисту, план заходів по покрашенню і оздоровленню праці.
12	Компенсація за умовами праці, які не відповідають нормативним вимогам	Призначення переліку професій і робіт, за виконанням яких, по діючому законодавству, надаються пільги і компенсації, а також типи пільг і компенсацій, призначення відповідних пільг і компенсацій за шкідливі, небезпечні, важкі умови праці, (додаткову відпустку, скорочений робочий день, пенсії на пільгових умовах і інше).
13	Страхування працівників	Здійснення страхування працівників від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань. Представления в виконавчі органи державного страхування відповідних документів.

14	Органи управління охорони праці на виробництві	Створення служби охорони пращ на виробництві (покладання обов’язків на одного з спеціалістів, запрошення спеціалістів з ОП на договірних умовах). Створення на виробництві комісій (комітетів) з ОП. Формування інституту уповноважених трудових колективів. Розробка і контроль за функціонуванням системи управління охорони праці.

продовж. табл. 6.1

1	2	3
15	Фінансування охорони	Виділення коштів на охорону праці, які здійснюються колективними договорами або угодою цільовими призначеннями на заходи по покрашенню умов праці.
16	Організаційно-розпорядчі документи - спільні положення	Видання наказу (затвердження положення; про посадові інструкції та обов'язки, повноваження і відповідальність) з охорони праці серед керуючого персоналу виробництва.
	Експлуатація електрогосподарства	Видання наказу про призначення відповідального за електрогосподарство або особи, яка заміняє його в період довгострокової відсутності (відпустка, відрядження, хвороба).
	Експлуатація ємкостей працюючих під тиском.	Видання наказу про призначення особи, яка відповідає за справну і надійну роботу ємкостей, працюючих під тиском, а також осіб відповідальних за технічній стан і експлуатацію ємкостей.
	Експлуатація вантажопідйомних механізмів (ВПМ)	Видання наказу про призначення особи відповідальної за дотримання ВПМ в справному стані, особи, яка виповідає за безпечне виконання робіт кранами; особи по нагляду за безпечною

		експлуатацією ВПМ
	Експлуатація газового господарства	Видання наказу про призначення особи і відповідальної за експлуатацію газового господарства.
222		продовж. табл. 6.1
	2	3
1	Експлуатація парових і водонагрівальних котлів	Видання наказу про призначення одного з керівників і покладення обов'язків по реєстрації котлів і водонагрівачів при введенні їх в експлуатацію, контролю за додержанням правил персоналом. Видання наказу про призначення особи відповідальної за справний стан і експлуатації котлів і водонагрівачів.
	Інші об'єкти і роботи підвищеної небезпеки	Видання наказу про призначення особи відповідальної за безпечну експлуатацію об’єктів і проведення робіт підвищеної небезпеки.
	Інші положення по об'єктах (роботах) підвищеної небезпеки	Розробка положень (інструкцій), призначення осіб, відповідальних за справний стан і безпечну експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки.
17	Створення і забезпечення безпечних умов праці на робочих місцях з метою попередження професійних захворювань	Розробка і втілення заходів по покрашенню і оздоровленню умов праці, приведення їх в стан з нормативними вимогами; обмеження тривалості роботи на робочих місцях в шкідливих умовах праці.
18	Засоби колективного захисту (ЗКЗ)	Оснащення виробничих приміщень і обладнання робочих місць

		засобами колективного захисту, в тому числі: засобами нормалізації повітряного середовища. - засобами нормалізації освітлення робочих місць засобами захисту від ураження електричним струмом; підвищеного шуму, вібрації і інші; організація експлуатації ЗКЗ, контролю за рівнями впливу шкідливих і небезпечних виробничих факторів, включаючи оснащення робочих місць засобами автоматичного контролю сигналізації і відключення.
		продовження таблиці. 6.1
1	2	3
2024	Санітарно-побутове обслуговування працівників	Визначення погреби в санітарно-побутових приміщеннях і установах, виходячи із специфіки виробництва. Забезпечення працівників такими приміщеннями і установками в належному технічному і санітарному стані.
20	Одержання ліцензії на окремі види діяльності, передбаченні законодавством або нормативними документами	Виконання вимог, необхідних для одержання ліцензії.

Метою цього розділу є визначення причин травматизму в галузі та визначення шляхів його зменшення. Чим повніша інформація та більший період її збору, тим ефективніше можна виявляти ділянки з несприятливими умовами праці та вживати заходів для усунення причин нещасних випадків.

Міжнародна організація праці (МОП) у 2024 році розробила класифікацію нещасних випадків за їх наслідками та основні показники травматизму для всіх галузей промисловості [6].

Згідно з цією класифікацією, нещасні випадки пропонується поділяти на такі категорії:

1. **Смертельні випадки** – події з летальним результатом.

2. **Постійна непрацездатність** – випадки, що спричинили повну або часткову втрату фізичної чи розумової здатності.
3. **Тимчасова непрацездатність** – випадки, які призвели до втрати працездатності щонайменше на один повний робочий день.
4. **Інші випадки** – події, що викликали короткочасну непрацездатність, меншу, ніж у попередніх категоріях.

Повністю уникнути травматизму в галузі неможливо, проте при плануванні виробництва слід враховувати ймовірність виникнення нещасних випадків, що дозволяє мінімізувати ризики для працівників.

ВИСНОВКИ

Надземна вегетативна маса є одним із ключових факторів, що впливають на формування врожаю. Лінійний ріст рослин зернових триває до фази цвітіння, а висота ячменю залежить як від погодних умов та рівня мінерального живлення, так і від сортових особливостей. За три роки досліджень найвищі рослини на фазі молочно-воскової стиглості спостерігались у сорту Хайлайт — 96 см.

Ефективність морфорегуляторів варіювалася за сортами. Найбільший захист від вилягання (до 85 %) зафіксовано у сорту Вінтмальт, а у сорту Ханнелоре дворазове застосування регуляторів дозволило повністю запобігти виляганню. Таким чином, стійкість до вилягання визначалась комплексом факторів: сортовими особливостями, схемою внесення ретардантів та метеорологічними умовами.

Зміщення строку внесення препарату Медакс Топ (1,0 л/га) у фазу прапорцевого листка сприяло приросту врожайності на 0,57 т/га порівняно з контролем. Використання цього препарату у фазу ВВСН 39 забезпечило додаткову прибавку 0,29 т/га ($НІР_{05}$ = 0,10). У варіанті з комбінацією Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39) приріст склав 0,55 т/га, що на 0,02 т/га менше і перебуває в межах статистичної похибки.

Найвищі результати показали дворазові обробки регуляторами росту:

- Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39) — прибавка 0,78 т/га;
- Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Моддус 0,5 л/га (ВВСН 31) + Терпал 1,0 л/га (ВВСН 39) — прибавка 0,71 т/га.

За трирічними узагальненими даними, максимальний приріст до контролю — 0,84 т/га — забезпечив варіант Хлормекват-хлорид 1,5 л/га (ВВСН 31) + Медакс Топ 1,0 л/га (ВВСН 39), при цьому він становив 0,84 т/га у сорту Вінтмальт, 0,65 т/га у Ханнелоре та 0,84 т/га у Хайлайт.

Дисперсійний аналіз показав, що на формування врожаю найбільший

вплив має сорт (55 %), трохи менший — використання морфорегуляторів (43 %), тоді як взаємодія факторів була незначною (2 %).

При оцінці будь-якого агротехнічного заходу важливо враховувати не лише приріст урожаю, а й економічну ефективність, тобто співвідношення витрат і отриманого результату. Основними показниками економічної доцільності є приріст врожаю, чистий прибуток та рівень рентабельності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко С. Ф., Рибка В. С., Ковтун О. В. Вирощування ячменю озимого після сої в сівозмінах короткої ротації. *Агроном.* 2016. № 3. С. 94–96.
2. Артеменко С. Ярий та озимий ячмінь: порівняння продуктивності. *Пропозиція*. 2017. № 11. С. 94–98.
3. Баган А. В., Шакалій С. М., Юрченко С. О., Четверик О. О. Формування посівних якостей насіння зернобобових і зернових культур. *Аграрні інновації.* 2023. № 19. С. 7–11.
4. Барштейн Л. А. Шляхи підвищення використання органічних добрив. *Зб. наук. пр. Інституту цукрових буряків НААН*. 2000. Вип. 2 (2). С. 189–194.
5. Бельдій Н., Загинайло М., Носуля А. Ячмінь – культура прибуткова *Пропозиція.* 2009. № 4. С. 54–56.
6. Березок С. В. Мінеральні добрива – основа підвищення урожаю. *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* 2001. Вип. 3. С. 84–89.
7. Бушулян О., Осадчук Ю., Безсонов В. Танець на ячмінному полі. *Зерно*. 2018. № 3. С. 228–230.
8. Вплив строків сівби озимого ячменю після різних попередників на його розвиток і урожайність / М. М. Солодушко та ін. *Агроном.* 2019. № 3. С. 106–110.
9. Гармаш О. С. Взаємозв'язок елементів продуктивності ячменю з початковими етапами розвитку. *Вісник аграрної науки*. 2012. № 11. С. 22–24.
10. Гораш О. С. Вплив норм висіву, мінерального удобрення на ріст і розвиток ячменю. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 9. С. 32–35.
11. Гораш О. С. Управління продукційним процесом формування консистенції ендосперму пивоварного ячменю. *Вісник аграрної науки*. 2003. № 8. С. 21–24.
12. Господаренко Г. М. Система застосування добрив. Київ : ТРОПЕА, 2022. 376 с.

13. Господаренко Г. М. Удобрення сільськогосподарських культур. Київ : СІК ГРУП Україна, 2016. 276 с.
14. Господаренко Г. М., Любич В. В., Бурляй О. Л., Притуляк Р. М. Агрохімічні властивості чорнозему опідзоленого за різних доз азотних добрив і їх поєднання з іншими видами мінеральних. *Аграрні інновації*. 2022. № 14. С. 18–22.
15. Господаренко Г. М., Прокопчук І. В., Стасінєвич О. Ю., Бойко В. П. Комплексне оцінювання системи застосування добрив у польовій сівозміні. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2018. Вип. 2 (82). С. 56–66.
16. Жемела Г. П. Добрива, урожай і якість зерна. К. : Урожай, 1991. 133 с.
17. Житниченко Т. В. Вплив регуляторів зростання на врожайність та якість озимого ячменю в умовах Правобережного Лісостепу. *Агрономія*. 2019. № 1. С. 45–50.
18. Заєць С. Аналіз виробництва зерна ячменю озимого та важливість сорту у підвищенні врожайності зерна. *Пропозиція.* 2022. № 10. С. 42–45.
19. Заєць С. О. Підживлення озимого ячменю різними видами азотних добрив. *Агроном*. 2018. № 4. С. 76–78.
20. Заєць С. О., Рудік О. Л., Онуфран Л. І. Взаємозв’язки між урожайністю ячменю озимого та вмістом основних елементів живлення залежно від строків сівби і поліфункціональних препаратів. *Аграрні інновації*. 2022. № 14. С. 30–35.
21. Заєць С. Ячмінь озимий - 190 % рентабельності. 2022. № 7-8. С. 22–26.
22. Застосування регуляторів росту в посівах зернових культур. *Агроном*. 2021. № 1. С. 52–56.
23. Зінченко О. І. Рослинництво : підручник. Умань : Сочінський М.М., 2016. 611 с.
24. Каленська С. М., Токар Б. Ю., Ташева Ю. В. Управління стійкістю рослин зернових культур до вилягання. *Науковий вісник НУБІП. Серія : Агрономія*. 2015. № 210, ч. 1. С. 22–30.

25. Каращук Г. В., Казанок О. О. Урожай та якість зерна сортів ячменю озимого залежно від регуляторів росту рослин в умовах Південного Степу України. *Аграрні інновації*. 2021. № 9. С. 21–25.
26. Климишина Р. І. Продуктивність ячменю озимого залежно від удобрення та норм висіву насіння. *Вісник аграрної науки*. 2012. № 10. С. 76–79.
27. Коваль С. М. Оцінка ефективності застосування регуляторів зростання на озимому ячмені в умовах зміни клімату. *Землеробство і захист рослин*. 2021. № 4. С. 10–16.
28. Ковбель А., Побережник В. Регуляція росту та розвитку рослин: живлення та фітогормони. *Пропозиція*. 2016. № 5. С. 60–61.
29. Когут І. М., Щетінікова Л. А., Валентюк Н. О. Регулятори росту як фактор впливу на продуктивність ячменю озимого в умовах Південного Степу. *Таврійський науковий вісник*. *Серія* : *Сільськогосподарські науки*. 2021. Вип. 119. С. 40–48.
30. Козаченко М., Наумов О., Васько Н. Безості ячмені. *Аграрний Тиждень. Україна*. 2017. № 5. С. 42–43.
31. Козелець Г., Іщенко В., Гайденко О. Аналізуємо вплив добрив на ячмінь. *Агробізнес Сьогодні*. 2021. № 20. С. 42–43.
32. Лихочвор В. В. Регулятори росту рослин - запорука вашого врожаю при інтенсивних технологіях вирощування зернових культур. *Пропозиція*. 2006. № 2. С. 60–61.
33. Лихочвор В. В. Рослинництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2004. 808 с.
34. Лихочвор В. В., Матковська М. В. Вплив морфорегуляторів на ріст і розвиток ячменю озимого. *Агроном.* 2020. № 4. С. 60–63.
35. Лінчевський А. А. Ячмінь в умовах зміни клімату. *Насінництво*. 2013. № 12. С. 1–3.
36. Марков І. Система комплексного захисту ячменю. *Агробізнес Сьогодні*. 2016. № 1-2. С. 48–52

37. Марков І., Дмитришак М., Мокрієнко В. Озимий ячмінь. *Агробізнес сьогодні.* 2011. № 17. С. 36–37.
38. Михайленко С. В. Технологія вирощування пивоварного ячменю з використанням регуляторів росту. *Захист і карантин рослин*. 2008. № 54. С. 299–305.
39. Накльока Ю. І., Єщенко В. О. Забур'яненість посівів ячменю після різних способів та глибин основного обробітку ґрунту. *Агроном*. 2006. № 4. С. 120–121.
40. Негуляєва Н. Вітчизняний мотиватор для рослин. *Пропозиція*. 2018. № 1. С. 92–94.
41. Петренко О. А. Фізіологічні засади регулювання зростання та розвитку озимого ячменю у Правобережному Лісостепу. *Фізіологія і біохімія культурних рослин.* 2020. Т. 52, № 2. С. 102–108.
42. Полянчиков С., Капітанська О. Біостимулятори: нові можливості для росту врожайності. *Пропозиція*. 2018. № 1. С. 98–99.
43. Резніченко Н. Збережемо потенціал ячменю озимого. *Аграрний Тиждень. Україна*. 2017. № 12. С. 48–50.
44. Русанов В. Озимий ячмінь у Центральному Лісостепу України. *Агроном.* 2009. № 4. С. 36–39.
45. Троїцький І. Озимий ячмінь - культура Півдня. *Насінництво*. 2015. № 8-9. С. 20.
46. Туріна О. Врожайність озимого ячменю після обробки насіння регуляторами росту. *Тваринництво України*. 2012. № 6. С. 32–34.
47. Ходаніцький, В. Зернові культури та регулятори росту. *Пропозиція*. 2018. № 3. С. 114–116.
48. Центило Л. В., Цюк О. В., Мельник В. І. Енергетична ефективність систем удобрення і обробітку ґрунту. *Біоресурси і природокористування*. 2019. Т. 11, № 3–4. С. 90–96.
49. Шубенко Н. П., Кочмарський В. С., Василенко Н. В., Кузьменко Г. Й. Результати, проблеми і перспективи селекції ярого і озимого ячменю.

Науково-технічний бюлетень Миронівського інституту пшениці. 2008. Вип. 8. С. 294–308.